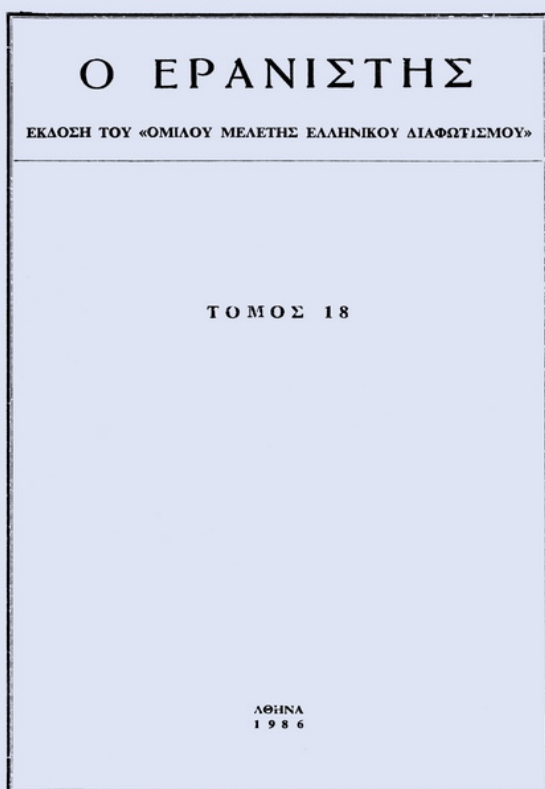

The Gleaner

Vol 18 (1986)

Ο «σοφώτατος Εσάτ Εφέντης» φίλος και
αλληλογράφος του Χρύσανθου Νοταρά

Πηνελόπη Στάθη

doi: [10.12681/er.286](https://doi.org/10.12681/er.286)

To cite this article:

Στάθη Π. (1986). Ο «σοφώτατος Εσάτ Εφέντης» φίλος και αλληλογράφος του Χρύσανθου Νοταρά. *The Gleaner*, 18, 57–84. <https://doi.org/10.12681/er.286>

**Ο «ΣΟΦΩΤΑΤΟΣ ΕΣΑΤ ΕΦΕΝΤΗΣ»
ΦΙΛΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΟΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΝΟΤΑΡΑ**

Στή μέχρι σήμερα εκδεδομένη αλληλογραφία του πατριάρχη Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου Νοταρᾶ ὑπάρχει καὶ μιὰ ἐπιστολή, μὲ χρονολογία 1717 Νοεμβρίου 23, κάποιου Ἑσὰτ ἢ Ἑσάντ Ἐφέντη¹. Τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι τουρκικόν· τὸ δηλώνει καὶ ὁ Μ. Γεδεὼν στὴ σημείωση ποὺ προτάσσει στὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου: «Ἐπιστολὴ Ἑσὰτ Ἐφέντη, τουρκομεγιστάνου ἐγκωμιάζουσα καὶ ἐπαινοῦσα τὰς ἀρετὰς τοῦ Νικολάη-Βόδα Μαυροκορδάτου»².

Τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἔχει ἀπασχολήσει κατὰ καιροὺς τοὺς μελεητές³, καὶ ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ ἀλληλοσυγκρουόμενες ὑποθέσεις, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα ποὺ συγκεντρώνονται εἶναι λιγοστὰ καὶ ἡ διασταύρωση τῶν πληροφοριῶν σχεδὸν ἀδύνατη. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ ποὺ ἀναφέραμε, τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιστολογράφου τὸ ξανασυναντᾶμε καὶ σὲ μερικὲς ἄλλες περιπτώσεις.

α') Σὲ γράμμα τοῦ Δημητρίου Ἰουλιανοῦ τῆς 17 Μαρτίου 1714: «Ὁ μονετζήμπασης κατὰ πολλὰ ἀκριβῶς, χαιρετᾷ τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα, καὶ πολλοὺς ἐπαίνους λέγει καὶ εὐχαριστίας διὰ τὴν Μακαριότητά της, ὁμοίως καὶ ὁ Ἑσὰτ - Ἐφέντης εὐχαριστᾷ εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς καὶ ἀντιχαιρετᾷ τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα»⁴.

β') Σὲ γράμμα τοῦ Ἰωάννη Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν πατριάρχη Χρυσάνθο, τῆς 20 Μαΐου τοῦ 1714, διαβάζουμε: «Ὁ ἐνδοξότατος Ἑσὰτ Ἐφέντης καὶ μονετζήμπασης, ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα»⁵.

γ') Σὲ ἄλλο γράμμα τοῦ Ἰωάννη Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Χρυσάνθο, μὲ χρονολογικὴ ἔνδειξη 14 Μαρτίου 1716, ξαναβρίσκουμε τὸν

1. Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor, Documente grecești*, τ. XIV₂, Βουκουρέστι 1917, σ. 824-825.

2. Ὁ Μ. Γεδεὼν κάνει προφανῶς λάθος· τὸ 1717 ἡγεμόνας στὴ Βλαχία ἦταν ὁ Ἰωάννης Μαυροκορδάτος καὶ ἡ ἐπιστολὴ εἶναι συγχαρητήρια.

3. Τοῦς Fr. Babinger, Virgil Căndea καὶ τὸν Ion Matei.

4. Hurmuzaki, *ὁ.π.*, τ. XIV₁, σ. 578.

5. É. Legrand, *Épistolaire grec* [*Bibliothèque Grecque Vulgaire*, τ. IV], Παρίσι 1888, σ. 117. Mûneccim = τουρκ. ἀστρονόμος καὶ ἀστρολόγος· τὸ mûneccimbaşı, ἀρχιστρονόμος, εἶναι ὀφίκιο διοικητικό.

Ἐσὰτ ἐφέντη: «Ἐσυμβουλευθήκα καὶ μὲ τὸν Ἐσὰτ ἐφέντην, καὶ ἡῦρομεν εὖλογον τώρα ν' ἀποδημήσῃ εἰς τὰ μέρη τῆς Ρούμελης καὶ νὰ διατρίψῃ εἰς τὰ ἐκεῖσε πεντέξι μῆνες»⁶.

δ') Ὁ Δράκος Σοῦτζος⁷ σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Χρυσάνθου Νοταρᾶ στὶς 18 Μαρτίου τοῦ 1728 διαβιβάζει τὰ χαιρετίσματα τοῦ Ἐσὰτ ἐφέντη: «Ὁ ἐνδοξότατος Ἐσὰδ ἐφέντη φιλικῶς προσαγορεύει τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα»⁸...

ε') Γιὰ τελευταία φορὰ συναντᾶμε τὸ ὄνομα τοῦ Ἐσὰτ καὶ πάλι σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Δράκου Σοῦτζου πρὸς τὸν πατριάρχη, 16 Νοεμβρίου 1728, ὅπου ὁ ἐπιστολογράφος σημειώνει ὅτι ἀνταπέδωσε τὰ χαιρετίσματα: «Ἐπρόσφερα τὰς φιλικὰς Αὐτῆς προσαγορεύσεις καὶ εἰς τοὺς δύο τῆς φίλους, τὸν ἐνδοξότατον δηλαδὴ Ἐσὰτ ἐφέντην, καὶ δόκτωρ Φονσέκαν»⁹.

Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὥστόσο καὶ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Δ. Καντεμίρ στὸν Ἐσὰτ, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ ξεκινάει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν γιὰ τὸν τελευταῖο. Ἡ ἀναφορὰ αὕτῃ βρίσκεται στὸ ἔργο *Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othomanicae*¹⁰. Μιλώντας ἐκεῖ γιὰ τοὺς Τούρκους καὶ τὶς θρησκευτικὲς τοὺς πεποιθήσεις ὁ Καντεμίρ διαστέλλει τὸν Ἐσὰτ ἐφέντη ὡς φωτεινὸ μυαλό: «Ita e contra aliquando, turca doctissimus Isaad Effendi cui quidquid habemus literatura Turcicae soli debemus». Αὕτῃ τῇ μνείᾳ παίρνει σὰν ἀφορμὴ ὁ Ion Matei στὸ ἄρθρο του: «Le maître de la langue Turque de Dimitrie Cantemir: Es'ad Efendi»¹¹, ὅπου καὶ παρουσιάζει ὅλη τὴν προηγούμενη προβληματικὴ σχετικὰ μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἐσὰτ ἐφέντη καὶ προσθέτει καὶ νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κυρίως ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Fr. Babinger γιὰ τὶς πηγὲς τοῦ ἔργου τοῦ Δημήτρη Καντεμίρ¹². Ὁ Fr. Babinger εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ὑποθέτει ὅτι ὁ Ἐσὰτ ἐφέντη εἶναι

6. É. Legrand, *Épistolaire*, ὁ.π., σ. 151.

7. Ὁ Κωνσταντῖνος Δράκος Σοῦτζος διετέλεσε μέγας σπαθάριος καὶ καπουκεχαγιάς, καὶ ἀπὸ τὶς 22 Φεβρουαρίου 1728 ἦταν μέγας Λογοθέτης.

8. Hurmuzaki, ὁ.π., XIV², σ. 966.

9. *Épistolaire*, ὁ.π., σ. 237. Γιὰ τὸν Φονσέκα, ἑβραῖο γιαντὸ καὶ λόγιο τοῦ 18ου αἰῶνα, φίλο καὶ ἀλληλογράφο τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ, πβ. Α. Pipidi, «Mysticisme et rationalisme au Phanar; le cas de Daniel de Fonseca». Ἀθήνα 1977 [ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ π. Ὁ Ἐρανιστής, τ. ΙΑ' 1974], σ. 175-196.

10. Τὸ λατινικὸ χειρόγραφο, ἀνέκδοτο, βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας: Ms. latin 75, f. 14.

11. *Revue des Études Sud Est-Européennes*, τ. X, 1972, σ. 281-288.

12. Fr. Babinger, «Die Türkischen Quellen Dimitrie Kantemirs», *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, τ. II, Μόναχο 1966, σ. 142-150.

ἄλλο πρόσωπο ἀπὸ τὸν Sa'di Efendi τῆς Λάρισας¹³, συγγραφέα τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου «Synopsis Historiarum», μετὸν ὁποῖο τὸν ταύτιζαν μέχρι τώρα οἱ μελετητὲς τοῦ ἔργου τοῦ Δ. Καντεμίρ. Ὁ Ion Matei συγκεντρώνει τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης αὐτῆς, ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ καὶ σκιαγραφεῖ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἑσὰτ ἐφέντη.

Ἔτσι μᾶς παρουσιάζεται ἓνας τοῦρκος λόγιος, ἀστρονόμος, μαθηματικός, καὶ φιλόσοφος, γνώστης τῆς κλασσικῆς φιλοσοφίας, ποὺ εἶχε σχέσεις καὶ φιλίες μετὸς Φαναριώτες καὶ ὑπῆρξε δάσκαλος τῆς ἀραβικῆς καὶ περσικῆς τοῦ Ἰωάννου Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου Νοταρᾶ. Καὶ ὁ I. Matei σημειώνει: «notre érudit est bon connaisseur de la lanque grecque, qu'il manie avec une parfaite maîtrise»¹⁴. Ὑστερα ἀπὸ ἔρευνα στοὺς Ἑσὰτ ἐκείνων τῶν χρόνων ὁ I. Matei τὸν ταυτίζει μετὸν Yanyali¹⁵ Esad bin Ali bin Osman δηλαδὴ τὸν Ἑσὰτ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, γιὸ τοῦ Ἀλῆ γιὸ τοῦ Ὀσμάν. Στὸ πολὺ χρήσιμο βιβλίο του «Ἡ Ἐπιστῆμη στοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους», ὁ Adnan Adivar μᾶς δίνει περισσότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα φωτίζουν τὴν προσωπικότητα τοῦ λόγιου αὐτοῦ ἄνδρα, ἀλλὰ προκαλοῦν καὶ ὀρισμένες ἀμφιβολίες¹⁶.

Ἡ χρονολογία γέννησης τοῦ Ἑσὰτ εἶναι ἄγνωστη. Γεννήθηκε στὰ Γιάννινα ὅπου καὶ σπούδασε. Διορίστηκε δάσκαλος (müderreis) στὸ μεδρεσέ τοῦ Ἐγιούπ καὶ ἀργότερα ἔγινε καδῆς στὸ Γαλατᾶ¹⁷. Μετὴν ἱδρυση τοῦ πρώτου τουρκικοῦ τυπογραφείου τὸ 1727 τὸν βρίσκουμε διορθωτὴ τῶν πρώτων βιβλίων. Πέθανε τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 1730.

Ἀπὸ ὅλη τὴ δραστηριότητά του, — διδακτικὴ, τυπογραφικὴ καὶ διπλωματικὴ —, αὐτὸ ποὺ μᾶς κάνει ἐντύπωση καὶ ἀφορᾶ ἄμεσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, εἶναι τὸ ὅτι φέρεται νὰ ἔχει μεταφράσει, κατὰ διαταγὴ τοῦ τότε φωτισμένου βεζύρη Damat Ibrahim Pasa¹⁸, τὴ Φυ-

13. Ὁ ἴδιος ὁ Καντεμίρ προκάλεσε αὐτὴ τὴν ταύτιση, γιατί στὸ ἔργο ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω καὶ στὰ φύλλα 18-19 λέει: «Nos more, nostro, Turcarum domesticos potius secuti scriptores, ex synopsi historiarum, quam anno Christi 1696, Hegirae 1108, eruditissimus Larissensis Saadi efendi... in lucem editerat».

14. I. Matei, ὁπ., σ. 284. Ἀρχίζει ὁμοῦς λέγοντας: «...il connaissait vraisemblablement le grec».

15. Καὶ ὄχι Yanali. Yanya = Ἰωάννινα, Γιάννινα.

16. Abdülhak Adnan Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, Istanbul 1970, σ. 142-143.

17. Τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν *Türk Ansiklopedisi*, τ. 15, Ἀγκυρα 1968, σ. 391, εἶναι Esat Hoca.

18. Ὁ Damat Ibrahim Paşa, ἦταν βεζύρης τοῦ σουλτάνου Ahmet III (1707-1730) στὰ 1717.

σική Ἀκρόαση τοῦ Ἀριστοτέλη στὰ ἀραβικά¹⁹. Ὁ Adivar σημειώνει ὅτι ἡ ἐργασία αὐτῆ τοῦ Ἑσάτ δὲν εἶναι μιὰ ἀπλὴ μετάφραση²⁰, ἀλλὰ μετάφραση μὲ σημαντικὰ σχόλια, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ μεταφραστὴς χρησιμοποιοεῖ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο καὶ ἄλλους δυτικούς σχολιαστὲς τοῦ Ἀριστοτέλη, καὶ συμπληρώνει τὶς πληροφορίες γιὰ τὸν Ἑσάτ μὲ τὴν παρατήρηση: «Ἐπειδὴ ὁ μεταφραστὴς ἔμαθε τὰ ἑλληνικὰ σὰν τὴ μητρικὴ του γλῶσσα, αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη μετάφραση ποὺ ἔγινε στὴν Τουρκία κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο καὶ τὰ σχόλια»²¹. Θεωρεῖται δηλαδὴ ὁ Ἑσάτ ὄχι ἀπλῶς ἑλληνομαθὴς ἀλλὰ βαθὺς γνώστης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Στὴ διάρκεια γενικότερης ἔρευνάς μου γιὰ τὸν Χρῦσανθο Νοταρᾶ εὐτύχησα νὰ βρῶ εἰκοσιμία ἀκόμη ἐπιστολὲς τοῦ Ἑσάτ ἐφέντης πρὸς τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων καὶ πολὺ ἀγαπητό του φίλο²².

Τὶς ἐπιστολὲς τὶς ἀπαριθμεῖ ὁ Κ. Σάθας στὸν «Κατάλογο Ἑπιστολῶν ἀνεκδότων»²³, πρᾶγμα ποὺ διέφυγε τῆς προσοχῆς τοῦ Ιον Μатеῖ. Τὰ γράμματα αὐτά, ποὺ εἶναι κυρίως φιλοφρονητικά, μαρτυροῦν τὴν ἀγάπη καὶ τὴ φιλία ποὺ αἰσθανόταν ὁ Ἑσάτ ἐφέντης γιὰ τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Στὶς προσφωνήσεις βρίσκουμε δείγματα αὐτῆς τῆς φιλίας: «καὶ ἡμετέρων φίλῳ ἀρίστῳ», «προσφιλέστατε», «τῶν φίλων μοι φίλτατε», «τῶν φίλων μοι ἐξαίρετε». Αὐτὲς εἶναι μερικὲς ἐκφράσεις ἀπὸ τὶς πολλὲς ποὺ συναντᾶμε στὴν ἀρχὴ κάθε ἐπιστολῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενο εἶναι μιὰ συνεχὴς μαρτυρία ἀγάπης καὶ φιλίας. Στὴν ἐπιστολὴ τῆς 11 Ἰανουαρίου 1713, γράφει ὁ Ἑσάτ: «Τὸ συμπέρασμα εἶναι πὼς ἐξ ἀνάγκης τὴν ἀγαπῶ διατὶ τὴν ἐγνώρισα ἀξίεραστον, διὸ καὶ γράφω μετὰ τοῦ προσήκοντος χαιρετισμοῦ, καὶ τὴν παρακαλῶ νὰ μὲ προστάξῃ ὡς ἀληθῆ τῆς φίλον». Συνάμα καὶ ὁ Ἱεροσολύμων ἀνταποκρίνεται σ' αὐτὴ τὴ φιλία στέλλοντας γράμματα συχνά²⁴, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνει ὁ Ἑσάτ ἐφέντης ὅταν τοῦ γράφει: «Τῆς δὲ μεταξὺ ἡμῶν ἀληθινῆς φιλίας σημεῖον εἶναι καὶ τὰ ἀντιπεμπόμενα γράμματα, τὰ ὁποῖα ὅσον εἶναι συχνότερα τοσοῦτον τὴν

19. Ὁ ἀραβικὸς τίτλος εἶναι Kütüb-üs Semaviye fi Sima-it Tabii.

20. Μετέφρασε τὰ τρία πρῶτα βιβλία· τὸ χειρόγραφο βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη Ragıp Paşa στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ ἀριθμὸ 924.

21. Α. Adivar, *ὁ.π.*, σ. 143.

22. Βρίσκονται στὸ φάκελο «Ἀλληλογραφία Μεγάλων Διερμηνέων», τοῦ Γραμματοφυλακείου τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου.

23. Κ. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Γ', Βενετία 1872, σ. 523.

24. Ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ Χρυσάνθου σώθηκε μόνο ἓνα μικρὸ μέρος.

φιλίαν δεικνύουσιν θερμότεραν καὶ ἀκμάζουσιν» (ἐπιστολὴ τῆς 13 Φεβρουαρίου 1713).

Οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς καλύπτουν μιὰ χρονικὴ περίοδο τεσσάρων χρόνων, ἀπ' τὸ 1713 ὡς τὸ 1717· τὰ δύο πρῶτα χρόνια εἶναι πολὺ συχνές, ἀργότερα ὅμως ἀραιώνουν καὶ σταματοῦν στὶς 23 Νοεμβρίου 1717, ὁπότε γράφεται ἡ τελευταία τῆς σειρᾶς τῶν ἐπιστολῶν ποὺ σώζονται²⁵. Ὁ Σάθας σημειώνει κι ἄλλη μιὰ, μὲ ἡμερομηνία 4 Μαρτίου 1720²⁶, τὴν ὁποία ὅμως δὲν κατόρθωσα νὰ βρῶ. Ἄν φυσικά, συνεχίστηκε ἡ ἀλληλογραφία αὐτὴ καὶ στὰ μετέπειτα χρόνια μέχρι τὸ 1730, ἔτος θανάτου τοῦ Ἑσάτ, μὲ τὴν ἴδια συχνότητα, τότε εἶναι φανερό ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μᾶς λείπει. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα δηλαδὴ τῶ 13 χρόνων ἔχουμε μόνο μιὰ ἀνταλλαγὴ «φιλικῶν προσαγορεύσεων», ποὺ περιέχονται στὰ γράμματα τοῦ Δράκου Σούτζου, στὰ ὁποία ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ²⁷.

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα ποιὲς πληροφορίες μᾶς δίνουν αὐτὲς οἱ ἐπιστολὲς καὶ τί συμπεράσματα μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε.

Εἶναι σίγουρο ὅτι ὁ Ἑσάτ ἐφέντης κατέχει κάποιο μεγάλο ἀξίωμα στὴν Ὑψηλὴ Πύλῃ καὶ μπορεῖ νὰ ἐπηρεάζει πρόσωπα καὶ καταστάσεις. Γιατί, πέρα ἀπὸ τὴν ἐπεξηγήση τοῦ Μ. Γεδεών, ποὺ τὸν ἀποκαλεῖ «τουρκομεγιστὰνα», ἔχουμε καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος στὸ ὀπισθόφυλλο μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Ἑσάτ σημειώνει: «τοῦ σοφωτάτου Ἑσάτ ἐφέντη»²⁸. Ἀλλὰ καὶ στὰ ἴδια τὰ γράμματα βρίσκουμε συχνὰ συμβουλὲς πρὸς τὸν πατριάρχη σχετικὰ μὲ τίς κινήσεις του, πρᾶγμα ποὺ φανερώνει ἄνθρωπο ποὺ ἤξερε ἀπὸ κοντὰ τίς δολοπλοκίες τόσο τῆς Πύλης ὅσο καὶ τῆς αὐλῆς τῶν ἡγεμονιῶν.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ γράμματα ποὺ συμπίπτουν μὲ τὴν ἐποχὴ ποὺ συλλαμβάνεται ὁ Κωνσταντῖνος Βασσαράβας Μπραγκοβάνος²⁹, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Χρυσάνθος Ἱεροσολύμων ἔτρεφε ἀγάπη καὶ συμπάθεια. Ἡ στάση τοῦ Ἑσάτ εἶναι ἐπιφυλακτικὴ· μοιάζει νὰ φοβᾶται ἔλεγχο στὴν ἀλληλογραφία καὶ δὲν ἀναφέρει ὀνόματα, ἀλλὰ ἐνεργεῖ

25. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ δημοσιεύεται στὸν Hurmuzaki, ὁ.π., τ. XIV₂, σ. 824-825.

26. Κ. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, ὁ.π.

27. Hurmuzaki, ὁ.π., XIV₂, σ. 966.

28. Ἐπιστολὴ 8.

29. Ὁ πρίγκηπας Κωνσταντῖνος Μπραγκοβάνος (1654-1714) ἔπese θύμα συκοφαντίας καὶ ἐκτελέστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν Κωνσταντινούπολη μαζί μὲ τοὺς τέσσαρες γιούς του· πβ. Α. Καραθανάση, *Οἱ Ἑλλήνες Λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714)*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 123-124.

καὶ ὑπόσχεται βοήθεια: «Διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον συνδρομὴν μας ὁποῦ μᾶς ὀρίζει καὶ παρακαλεῖ νὰ μὴν λείπη, ἅς εἶναι βεβαία ὅτι εἰς πολλὰ μέρη ἀξιόλογα εἶπα πολλάκις κατὰ τὸ δυνατόν τὸ καλὸν του, καὶ ἐσύνδραμα μὲ λόγον εἰς ὅ,τι ἠδυνήθην καὶ ἅς ἡξεύρει ὅτι κατὰ τὸ παρὸν ὀλίγον τοῦ βάρους ἐκουφίσθη»³⁰. Στὸ ἀμέσως ἐπόμενο γράμμα³¹ ὑπάρχουν κι ἄλλα νέα γι' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση. Πάντα μὲ τὸν ἴδιο συγκαλυμμένο τρόπο, χωρὶς ὀνόματα καὶ συγκεκριμένα στοιχεῖα, ὁ Ἑσὰτ ἐφέντης πληροφορεῖ τὸν Χρῦσανθο ὅτι «τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ἀπὸ τὸν τόπον εἰς τὸν ὁποῖον ἦτον πρότερον τὸν εὐγαλαν, καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἂν καλὰ αὐτὴ ἡ μετοίκησης νὰ ἔγινε κάποιας στενοχωρίας αἰτία εἰς τοῦ λόγου του, (καὶ καθὼς λέγουν) εἰς τὴν ἀρχὴν ὀλίγον νὰ ἑταλαιπωρήθῃ, ὅμως κατὰ τὸ παρὸν εὐρίσκεται εἰς ἄνεσιν, καὶ καλλίτερα ἀπὸ πρῶτα. Διὰ τὴν ὥραν λόγον τινὰς νὰ εἶπῃ ὑπὲρ αὐτοῦ ἦναι ἐπικίνδυνον διατὶ ἀκούεται, καὶ τώρα εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἐρεύνης τῶν κτημάτων καὶ τῶν χρημάτων εἶναι ἀφλεκτοί». Δὲν μπορεῖ δηλαδὴ νὰ μεσολαβήσῃ καθόλου, παρόλο ποὺ διαφαίνεται νὰ εἶναι παράκληση τοῦ Χρυσάνθου. Καὶ τελειώνει αὐτὸ τὸ θέμα, πάντα μὲ τὴν ἴδια διπλωματικὴ ἐπιφυλακτικότητα καὶ ἴσως μὲ κάποια δόση ἀνατολίτικης μοιρολατρίας: «Διὰ τοὺς φίλους τῆς ἂν καλὰ καὶ ἦτον νὰ λυπηθῇ τινὰς, ὅμως ἐπειδὴ καὶ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ ἔτσι ἦτον εὐχαριστοῦντες τὸ ὄνομά Του πρέπει νὰ μὴν λυπούμεθα»³². Ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Μπρανκοβάνου καὶ τῶν τεσσάρων γιῶν του συνέβη στίς 15 Αὐγούστου τοῦ 1714³³. Καὶ πρέπει νὰ συγκλόνισε τὸν πατριάρχη αὐτὴ ἡ ἐκτέλεση, γιατί μὲ τὸν ἡγεμόνα συνδεόταν φιλικὰ καὶ εἶχε ἀνταλλάξῃ πολλὰ γράμματα³⁴. Αὐτὰ τὰ φιλικὰ γράμματα ὑπονοεῖ ὁ Ἑσὰτ ἐφέντης ὅταν τοῦ γράφει: «Ἀπὸ κάποια ἐπιζήμια γράμματα προξενηθησομένην αὐτῇ ζημίαν, παρόντος ἐμοῦ μὲ κοινὴν συμβουλὴν ὁ ἄρχων δραγουμάνος τὴν ἐκυβέρνησε χωρὶς νὰ ἀποφανῇ παντελῶς»³⁵. Κατάφερε, μὲ τὴν ἐπιρροή του νὰ ἀποσείσῃ τις ἐνδεχόμενες κατηγορίες ἐναντίον τοῦ πατριάρχη, ποὺ

30. Ἐπιστολὴ 10 (1714, Μαΐου 25).

31. Ἐπιστολὴ 11 (1714, Ἰουνίου 29).

32. Ἐπιστολὴ 12 (1714, Αὐγούστου 29).

33. Γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Μπασσαράβα καὶ τῶν γιῶν του, βλ. καὶ *Cronica Ghiculeștilor*, Βουκουρέστι 1965, σ. 178-180.

34. Στὸ τελευταῖο τοῦ γράμμα ὁ Μπασσαράβας πληροφορεῖ τὸν Χρῦσανθο Ἱεροσολύμων γιὰ τὴν ἀναπάντεχη συμφορὰ: «Χθὲς τῇ 24 τοῦ παρόντος, ἔλθων ἐνταῦθα μετὰ φερμανίου κάποιος Μουσταφά ἴγας Ἀμπάρ Ἑμίνης, ἔφερε καὶ τὴν μαζήλιαν μας, καὶ μὲ προσταγὴν τοιαύτην, ὅτι νὰ μᾶς πηγαίνει εἰς βασιλεῦσαν μετὰ γυναικὸς καὶ παίδων καὶ γαμβρῶν μας» Hurmuzaki, *ὁ.π.*, τ. XIV, σ. 580.

35. Ἐπιστολὴ 12 (1714, Αὐγούστου 29).

προέκυψαν από την εξονυχιστική έρευνα που έκαναν οι αρχές στις υποθέσεις του Βασσαράβα Μπραγκοβάνου.

Στή συνέχεια ο Έσατ έφέντης κάνει συστάσεις στον πατριάρχη των Ίεροσολύμων σχετικά με τις μετακινήσεις του· του γράφει: «Είς τόν τόπον όπου ήτον νά πηγαίνη, αν δέν εκίνησεν ακόμη, εύρίσκω εύλογον νά μὴν πηγαίνη»³⁶. Έδω πρέπει νά σημειωθεί ότι ο Ίωάννης Μαυροκορδάτος³⁷, ό όποίος ήταν άρχων δραγουμάνος εκείνο τόν καιρό, στέλνει μιá επιστολή στον Χρύσανθο Ίεροσολύμων με ήμερομηνία 14 Ίανουαρίου 1716, όπου ανάμεσα στ' άλλα του γράφει³⁸: «ώς όρίζει, άνέγνων και τά έν τῷ πιττακίῳ δις και τρίς, εκατάλαβα και τά έν αὐτῷ σημειούμενα· έσυμβουλευθήκα και με τόν Έσαδ Έφέντην και ηῦρομεν τώρα ν' άποδημήση εις τά μέρη τῆς Ρούμελης, και νά διατρίψη εις τά εκείσε πεντέξι μήνες, και μετέπειτα εκείθεν ν' απέλθῃ εις τήν Ανατολήν, δια τά Ίεροσόλυμα· και αν όρίση, πηγαίνει εις τήν Ίερουσαλήμ· ει δέ άργοπορεί ίκανόν καιρόν και εις τά μέρη τῆς Ανατολῆς, αν πηγαίνῃ εις τόν Μωρέαν, ύστερον με δυσκολίαν εβγαίνει από εκεί»³⁹.

Είναι λοιπόν φανερό ότι ο Χρύσανθος προτού ξεκινήσει για όποιαδήποτε από τις γνωστές περιοδείες του⁴⁰, συμβουλευότανε πρόσωπα που ήξεραν τά πράγματα, όπως σ' αυτή τήν περίπτωση τόν Ίωάννη Μαυροκορδάτο, που με τή σειρά του συζητάει τό θέμα με τόν Έσατ έφέντη, ό όποίος και γράφει στον Πατριάρχη: «Όθεν άς ηξεύρει ότι ό λόγος τῆς ένδοξότητός του είναι νά κινήση ή μακαριότης αὐτῆς και νά πηγαίνῃ. Εγώ δέ λέγω και συμβουλευώ νά κάμῃ οὕτως άνίσως και εις εκείνα τά μέρη δέν γίνουν πόλεμοι οι όποιοι γίνονται»⁴¹. Με αὐτές τις έσωτερικές μαρτυρίες επιβεβαιώνεται ή άρχική υπόθεση, ότι ό Έσατ είναι άξιωματοῦχος στήν Ύψηλή Πύλη.

Ένα σημείο, ωστόσο, που χρειάζεται νά ξεκαθαριστεί είναι ή έλ-

36. Στήν επιστολή 12.

37. Ο Ίωάννης Μαυροκορδάτος, τρίτος γιός του Άλεξάνδρου Μαυροκορδάτου του έξ Απορρήτων, διετέλεσε Άρχων Δραγουμάνος τά έτη 1709-1716 και στή συνέχεια διαδέχτηκε τόν άδελφό του Νικόλαο στο θρόνο τῆς Βλαχίας (1716-1719), όταν ό τελευταίος αιχμαλωτίστηκε από τούς Αύστριακούς. Βλ. *Livre d'or de la noblesse Phanariote*, Άθήνα 1904, σ. 132.

38. Η επιστολή δημοσιεύεται στοῦ Hurmuzaki, *δ.π.*, σ. 776-777.

39. Στο σημείο τῆς επιστολῆς αὐτῆς ό I. Matei, *δ.π.*, σ. 285, κάνει λάθος και έρμηνεύει ότι πρόκειται για μετακινήσεις του Έσατ έφέντη.

40. Για τις περιοδείες του Χρύσανθου γίνεται εκτενής λόγος στή διδακτορική μου διατριβή που τώρα εκπονῶ: «Ο Χρύσανθος Νοταρᾶς στο μεταίχμιο δυό εποχῶν».

41. Επιστολή 15 (1716, Άπριλίου 21). Ο Έσατ αναφέρεται στον Βενετοτουρκικό πόλεμο του 1715 που άναστάτωσε τήν Πελοπόννησο.

ληνομάθεια του Έσατ εφέντη. Έχουμε τὰ συμπεράσματα του I. Matei και του A. Adıvar, πού μᾶς διαβεβαιώνουν ὅτι «γνώριζε τὰ ἑλληνικά σὰν τὴ μητρικὴ του γλῶσσα», «τὰ χειρίζεται μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιδειξίότητα», καὶ προσκομίζουν σὰν ἀπόδειξη τὸ γεγονὸς τῆς μετάφρασης τοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλη. Οἱ πρὸς Χρῦσανθο ἐπιστολές του ὅμως παρουσιάζουν τὰ ἐξῆς προβλήματα: ἡ γλῶσσα τους εἶναι λόγια, συχνὰ μὲ ἀκρότητες φραστικές, ἡ ὀρθογραφία δὲν εἶναι τέλεια καὶ τολμῶ νὰ ὑποθέσω, γιὰ τοὺς λόγους πού θὰ δοῦμε παρακάτω, ὅτι πρόκειται γιὰ καθαρὲς συνθέσεις τοῦ γραφέα⁴², ὁ ὁποῖος ἄκουγε τὸν ἀποστολέα νὰ τοῦ ὑπαγορεύει, ἐνδεχομένως στὰ τουρκικά.

Στὴν πρώτη ἐπιστολὴ ἀπὸ αὐτὲς πού δημοσιεύω, μόνο οἱ τρεῖς τελευταῖες ἀράδες εἶναι αὐτόγραφες τοῦ Έσατ. Παρατηροῦμε, ἐδῶ, ὅτι ὁ χαρακτήρας εἶναι πολὺ κακὸς καὶ ἡ ὀρθογραφία ἀνύπαρκτη. Γράφει δηλαδὴ: «...ἀκκόμι οὐ ἰδα τα χαρτια οπου με εταξες να μου τα στηλης και μιν διαλογηστης τιποτας ο φηλο σας εσαατ εφεντης»⁴³. Στὴν ἐπιστολὴ μὲ ἀριθμὸ 4, μιλάει μὲ ἀλληγορία γιὰ τὴν ἀνικανότητά του νὰ γράψει ὁ ἴδιος καὶ τὴν αἰτία πού χρησιμοποιεῖ γραφέα⁴⁴. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἐπίσης ἡ σύγκριση τοῦ γραφικοῦ χαρακτήρα στὰ ἑλληνικά μὲ τὸ γραφικὸ χαρακτήρα στὰ ὀθωμανικά, ὅπου παρουσιάζεται ἐξαιρετικὰ κομπὸς στὶς 9 ἀράδες πού συνοδεύουν μιὰ ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς ἐπιστολές⁴⁵.

Ἄλλη μία ἀπόδειξη γιὰ τὴν περιορισμένη ἑλληνομάθεια τοῦ Έσατ εφέντη βρίσκουμε σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Δράκου Σούτζου πρὸς τὸν Χρῦσανθο Νοταρά, ὅπου τοῦ μεταφέρει τὰ χαιρετίσματα τοῦ Έσατ, καὶ προσθέτει: «Ὁ ἐνδοξότατος Έσαδ Έφέντης φιλικῶς προσαγορεύει τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα, ἐπειδὴ, λέγει, διὰ ἔλλειψιν ἀραβικῶν καὶ περσικῶν λέξεων ὑστερεῖται κατὰ τὸ παρὸν τῶν χαρακτήρων της, ὥς τόσον παρακαλεῖ, ὅσον νὰ ἔλθουν εἰς τὴν μνήμην της αἱ λέξεις, νὰ φυλλάτῃ ἀνεξαλείπτους τοὺς χαρακτήρας τῆς ἀκραιφνοῦς

42. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ πρῶτος γραφέας εἶναι ὁ διδάσκαλος Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε ὑπογράφει «Ἰάκωβος διδάσκαλος» καὶ ἄλλοτε «διδάσκαλος Ἰακουμή». Βλ. ἐπιστολές 3 καὶ 4, καὶ Τ. Γριτσόπουλος, *Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή*, τ. Α', Ἀθήνα 1966, σ. 294-297.

43. Ἐπιστολὴ 1 (1713, Ἰανουαρίου 11).

44. Οἱ γραφεῖς τῶν ἐπιστολῶν, καὶ ὁ Ἰάκωβος Μάνος καὶ ὁ Δράκος, καὶ ἕνας τρίτος πού δὲν δηλώνει τ' ὄνομά του, ἐκφράζουν πάντα τὸ σεβασμὸ τους πρὸς τὸν πατριάρχη καὶ προσθέτουν μιὰ-δυὸ γραμμὲς μὲ τὰ προσωπικά τους χαιρετίσματα.

45. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιστολὴ 8 (1713, Νοεμβρίου 29). Ἡ γραφὴ εἶναι τοῦ εἰδους Nesih πολὺ ἀπέριτη, κομπὴ καὶ εὐανάγνωστη· βλ. J. Reychman καὶ A. Zajaczkowski, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats*, Mouton 1968, σ. 109.

ἀγάπης»⁴⁶. Εἶναι, λοιπόν, ἀναμφίβολο ὅτι οἱ δύο φίλοι ἔχουν δυσκολίες στήν ἐπικοινωνία, ἡ ὁποία γίνεται μέ τή βοήθεια τρίτων (γραφών, φιλικῶν προσώπων κ.λ.π.).

Ἀπό τὰ στοιχεῖα πού παραθέσαμε ὡς ἐδῶ, προβάλλουν μερικὰ ἐρωτήματα, τὰ ὁποία γίνονται διαπιστώσεις μέ τήν προσεκτική ἀνάγνωση τῶν ἐπιστολῶν. Εἶναι ὁ Ἑσάτ Ἐφέντης τὸ ἴδιο πρόσωπο μέ τὸν μουνετζήμπαση καί μέ τὸν μεταφραστή τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου, ὅπως θέλει νά πιστεῦει ὁ I. Matei;

Ἄς πάρουμε τήν πρώτη περίπτωση καί ἄς προσπαθήσουμε νά ἀποδώσουμε στὸν Ἑσάτ ἐφέντη καί τὸ ἀξίωμα τοῦ μουνετζήμπαση. Ἐδῶ, ὅμως, ἀπὸ τήν πρώτη κιόλας μνεῖα προβάλλει ἡ διπλοπροσωπία, γιατί ὁ Δημήτριος Ἰουλιανὸς στὸ γράμμα του διαστέλλει σαφῶς τὰ δύο πρόσωπα, γράφοντας: «ὁ μουνετζήμπασης κατὰ πολλὰ ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα[...] ὁμοίως καί ὁ Ἑσάτ-Ἐφέντης εὐχαριστᾷ εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς καί ἀντιχαιρετᾷ»⁴⁷. Στις 9 Αὐγούστου τοῦ 1714 σὲ ἐπιστολὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἑσάτ διαβάζουμε: «ὁ φίλος της μουνετζήμπασης φιλικῶς καί ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα»⁴⁸. Στὴ συνέχεια ὑπάρχουν συμβουλὲς ἀστρονομικὲς γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ πατριάρχη⁴⁹ ἀπὸ τὸν τελευταῖο.

Στὴν ἐπόμενη ἐπιστολὴ: «ὁ ἐξαίρετός της φίλος ἀκριβῶς τὴν χαιρετᾷ, τροφή τῆς γλώττης του εἶναι ἡ εὐφημία τῆς Μακαριότητός της»⁵⁰. Ὑπάρχει, λοιπόν, κάποιος φίλος κοινὸς πού δὲν ἀποκλείεται νά εἶναι ὁ ἀρχιαστρονόμος, ἀφοῦ στίς ἐπιστολὰς πού ἀκολουθοῦν ἀναφέρεται ξεχωριστὰ: «Ἄς εἶναι γνωστὸν αὐτῇ ὅτι ὁ Κοῦδς Μουλασῆς γράφοντας πρὸς τὸν μουνετζήμπαση ἐφέντην (ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα)»⁵¹. «Ὁ ἐνδοξότατος ἀκριβὸς της φίλος μουνετζήμπασης καί ὁ υἱός μου μουλᾶς ἀκριβῶς καί φιλικῶς χαιρετοῦν τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα»⁵². «Ὁ ἐνδοξότατος μουνετζήμπασης καί ὁ υἱός μου μουλᾶς, ἀκριβῶς χαιρετοῦν τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα»⁵³. Τέλος τὸ ἴδιο ἔτος 1716, βρίσκουμε μιὰ ἐπιστολὴ μέ ὑπογραφή «μουνετζήμπασης». Τὸ ὄφρος εἶναι τὸ ἴδιο φιλοφρονητικὸ καί τὸ περιεχόμενό της εἶναι ἔκφραση φιλίας· ἡ προσφώνηση εἶναι

46. Ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύεται στοῦ Hurmuzaki, ὁ.π., τ. XIV₂, σ. 964-967.

47. Πβ. ὑποσημ. 1.

48. Ἐπιστολὴ 12 (1714, Αὐγούστου 29).

49. Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Χρυσάνθου, *Εἰσαγωγή εἰς τὰ Γεωγραφικὰ καὶ Σφαιρικά*.

50. Ἐπιστολὴ 13 (1714, Δεκεμβρίου 16).

51. Ἐπιστολὴ 14 (1716, Φεβρουαρίου 7).

52. Ἐπιστολὴ 15 (1716, Ἀπριλίου 11).

53. Ἐπιστολὴ 16 (1716, Ἰουλίου 6).

άπλη καὶ τῆς λείπει τὸ πολὺ προσωπικὸ στοιχεῖο: «Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε πατριάρχα τῆς Ἀγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ»⁵⁴. Καὶ πάλι, τὸν ἐπόμενο χρόνο: «Ὁ υἱός μου μουλᾶς καὶ ὁ ἐνδοξότατος μουνετζήμπασης ἐφέντης (ὁ ὁποῖος καὶ ὑπερευχαριστεῖ διὰ τὸν κόπον τῆς) ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετοῦσι»⁵⁵.

Ἀπὸ αὐτὲς τὶς μαρτυρίες εἶναι πλέον φανερὸ ὅτι ὁ μουνετζήμπασης εἶναι ἄλλο πρόσωπο ἀπὸ τὸν Ἑσὰτ ἐφέντη. Ἡ σύγχυση εἶναι πιθανὸ νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἑσὰτ ἐφέντης ἦταν γνώστης τῆς ἀστρονομίας τὴν ὁποία διδάχτηκε ἀπὸ τὸν μουνετζήμπαση Mehmet Efendi⁵⁶. Παρατηροῦμε, μάλιστα, στὴν τουρκικὴ βιβλιογραφία ὅτι ὁ κάτοχος τοῦ ὀφικίου *başmüneccim*, *reisülmüneccim*, *müneccim-başı* ἀναφέρεται πάντοτε μὲ αὐτὸ δίπλα στ' ὄνομά του⁵⁷. Αὐτὸ ὅμως δὲν συμβαίνει μὲ τὸν Ἑσὰτ ἐφέντη, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς σὰν Esat Hoca.

Ἔτσι φτάνουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Χρυσάνθος Ἱεροσολύμων, χάρη στὴ λογισμὴν του καὶ στὰ φιλοσοφικὰ καὶ ἀστρονομικὰ του ἐνδιαφέροντα, ἐπιζητοῦσε καὶ πετύχαινε τὴ γνωριμία τῶν σοφῶν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, οἱ ὁποῖοι στὸ πρόσωπό του ἀναγνώριζαν ἓνα λόγιο καὶ διαβασμένο ἱεράρχη καὶ σὰν τέτοιο τὸν ἐκτιμοῦσαν βαθιά.

Μιὰ προσεκτικὴ ἀνάγνωση, ὥστόσο, τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ πατριάρχη τῶν Ἱεροσολύμων μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Καντακουζηνὸ στὰ χρόνια 1712-1714, ὅταν καὶ οἱ δυὸ φλέγονται ἀπὸ τὴν περιέργεια τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς ἀστρολογίας⁵⁸, θὰ μᾶς δώσει τὴν ἀπάντηση γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ «μουνετζήμπασης». Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ, τὸ Μάρτιο τοῦ 1712, ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Ἀλῆ ἐφέντη: «ἐδέχθηκα καὶ τοὺς φιλικοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ καλοῦ καὶ ἀκριβοῦ μου φίλου Ἀλῆ Ἑφέντη, καὶ ἐκατάλαβα πὼς καὶ ἡ λογίότης του ἔχασε τοὺς κανόνες τῆς ἀστρολογίας του, βλέποντας τὴν κίνησιν τῶν ἀστέρων συγχισμένην»⁵⁹. Αὐτὸς ὁ Ἀλῆ ἐφέντης, λοιπόν, εἶναι ὁ

54. Ἐπιστολὴ 17 (1716, Ἰουνίου 22).

55. Ἐπιστολὴ 23 (1717, Ἰανουαρίου 23).

56. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ προκύπτουν ἀπὸ τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν *Türk Ansiklopedisi*, τ. 15, Ἀγκυρα 1968, σ. 391 καὶ ἀπὸ τὴ *Meydan Larousse*, τ. 4, σ. 354.

57. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ὅλα τὰ ἀξιώματα, ὅπως π.χ. *defterdar...* *müderreis...*, *kapıcıbaşı...*, *Yazıcı...*

58. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐνασχολήσεις τοῦ Χρυσάνθου ἀναφέρομαι στὴ διατριβή μου.

59. Hurmuzaki, ὁ.π., τ. XIV, σ. 88.

αστρονόμος τοῦ ἄνακτος, ὁ μουνετζήμπαςης, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα περνάει σὲ πέντε ἐπιστολές, πάντοτε σὲ συνάρτηση μὲ ἀστρονομικά θέματα. Ἀναρωτιέται ὁ Κωνσταντῖνος Καντακουζηνὸς «πῶς πηγαίνουν τὰ μουνετζιμλίκια του [=ἀστρονομικὲς ἀσχολίες] τώρα καὶ τί δεικνύουσι τὰ ἄστρα του»⁶⁰. Καὶ μάλιστα σὲ ἐπιστολὴ τῆς 27 Ἰανουαρίου 1713 ὁ Καντακουζηνὸς ἀναφέρεται στὸ Γέρο Ἀλῆ-Ἐφέντη «ὅστις καθὼς ὀρίζει καὶ ἡ Σὴ Μακαριότης, προλέγει [ἀπὸ τῶν] αὐτῶν ἀστάτων τὰ ἄστατα καὶ ἐκ τῶν ἀσαφῶν τὰ ἀσαφῆ» καὶ ὁ ὁποῖος διατάχθηκε ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα νὰ τὸν συνοδέψει σὲ μιὰ ἐκστρατεία. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ münecsimbaşı συνόδευε πάντα τοὺς ἄρχοντες γιὰ νὰ προλέγει τὸν πιὸ εὐνοϊκὸ χρόνο γιὰ αἴσια ἔκβαση μιᾶς μάχης, ἢ ναυμαχίας. Ἀκόμη οἱ προβλέψεις αὐτὲς ἀφοροῦσαν καὶ στίς κατάλληλες συνθήκες γιὰ καθέλκυση πλοίου ἢ γιὰ ταξίδια προσωπικότητων⁶¹.

Τώρα ἔχουμε πιά τὴ σωστὴ εἰκόνα τοῦ Ἐσάτ Ἐφέντη ἢ Ἐσάτ Χότζα, τοῦ ὁποίου ἡ πρώτιστη προσφορὰ εἶναι στὰ γράμματα. Ὅσο γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Φυσικῆς Ἀκρόασης τοῦ Ἀριστοτέλη, αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἔχει γίνει μὲ τὰ αὐστηρὰ κριτήρια καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς μετάφρασης ποὺ ἐπικρατεῖ τώρα. Τὰ λίγα ἑλληνικὰ ποὺ ἤξερε, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς φιλοσοφικὲς του γνώσεις καὶ μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Ibn Rûsd⁶², καὶ Al Farâbî⁶³ γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν προσαγῇ τοῦ Damat Ibrahim paşa⁶⁴, γι' αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ μόνη του μετάφραση ἀπὸ τὰ ἑλληνικά⁶⁵. Ἐχει ὅμως τὸ προνόμιο σ' αὐτὴ τὴ μετάφραση νὰ εἶναι ὁ πρῶτος στὴν Ὄθωμανικὴ Τουρκία καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολή, ποὺ ἀναφέρθηκε στὸ τηλεσκόπιο καὶ

60. Hurmuzaki, *ᾠ.π.*, τ. XIV₃, σ. 104-105.

61. Βλ. λῆμμα münecsimbaşı στὸ *Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük*, Ἰσταμποῦλ 1982, τ. 7, σ. 1555.

62. Ibn Rûsd (1126-1198): φιλόσοφος γνωστὸς στὴ Δύση ὡς Ἀβερὸς, εἶναι ὁ περισσότερο ἀριστοτελικὸς ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους φιλοσόφους.

63. Al-Farâbî (875-951), θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος μουσουλμάνος φιλόσοφος. Τὸν ἀποκαλοῦσαν ὁ «δεύτερος δάσκαλος», ἐννοώντας τὸν Ἀριστοτέλη ὡς πρῶτο.

64. Ὁ Damat Ibrahim Paşa, στὴν προσπάθειά του νὰ διευρύνει τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὀρίζοντες τῆς πατρίδας του, συγκέντρωσε τοὺς εἰδικούς τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἱστορίας καὶ συγκρότησε ἔτσι μιὰ ομάδα 25 σοφῶν, οἱ ὁποῖοι μετέφραζαν διάφορα ἔργα. Βλ. Münir Aktepe, «Türkiyede Akademi meselesi ve II Abdülhamid'e Dil Akademisi hakkında sunulan layiha», *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, τ. II, 1968, 8, σ. 22-23.

65. Ἄλλα ἔργα τοῦ Ἐσάτ Ἐφέντη, ὅπως *Tercüme-i Şifa*, *Şerh-i Hikmetil-İşrakîye*, ἀναφέρονται σὲ φιλοσοφικά θέματα καὶ σχόλια.

στο μικροσκόπιο, ὄργανα πολὺ σημαντικὰ γιὰ τὴ νέα Φυσικὴ ἐπιστὴμη. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ Καντεμίρ: «Quondam quidam fortissimus Turcae nomine Issadi Efendi et astronomus perfectissimus»⁶⁶.

Τελειώνοντας καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παράθεση τῶν ἐπιστολῶν θὰ ἤθελα νὰ τονίσω τὸ γεγονὸς τῆς φιλίας τῶν δύο λογίων, τοῦ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Ἑσάτ Ἐφέντη, μιᾶς φιλίας ποὺ δὲν γνωρίζει ἔθνικὰ σύνορα, οὔτε περιορίζεται ἀπὸ τὶς διαφορετικὲς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις. Τὰ αἰσθήματα καὶ τῶν δυὸ εἶναι θερμὰ καὶ εἰλικρινῆ. Τοὺς ἐνώνει ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ γνώση καὶ τὴ φιλοσοφία, ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῶν λογίων τοῦ τέλους τοῦ 17ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνα, οἱ ὅποιοι ἂν καὶ ἦταν μειονότητα, ὅπως λέει ὁ Virgil Cândea, ὥστόσο «ἐγκαταλείνουν τὸ πολιτισμικὸ κλίμα τῆς ἀνανέωσης τοῦ 18ου αἰώνα»⁶⁷.

ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

1

Τῷ σοφωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ καὶ ἀρίστῳ φίλῳ κυρίῳ Χρυσάνθῳ, πατριάρχη εὐ πράττειν.

Ἄν καλὰ καὶ πάντοτε νὰ τὴν ἔχω ὥς παροῦσαν εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ νὰ ἀπολαμβάνω τῶν γλυκυτάτων τῆς συνομιλιῶν, καὶ ἐξ ἐπινοίας, ὅμως δὲν ὑποφέρω νὰ μὴν δώσω καὶ ἐγγράφως μικροὺς χαρακτηῖρας τῆς διαθέσεως τῆς καρδίας μου πρὸς τὴν μακαριότητά της καὶ νὰ φανερώσω πὺς ἂν ἴσως καὶ σχολάζῃ περὶ αὐτὴν ὁ νοὺς ἀνάγκη εἶναι καὶ ἡ καρδιά νὰ ἀκολουθῇ εἰς τὰ ἔχνη τοῦ νοός. Τὸ συμπέρασμα εἶναι πὺς ἐξ ἀνάγκης τὴν ἀγαπῶ, διατὶ τὴν ἐγνώρισα ἀξιέραστον, διὸ καὶ γράφω μετὰ τοῦ προσήκοντος χαιρετισμοῦ, καὶ τὴν παρακαλῶ νὰ μὲ προστάξῃ ὥς ἀληθῆ τῆς φίλον, ὅποιον καὶ θέλει μὲ γνωρίσῃ εἰς πᾶσαν τῆς ἔφεσιν.

ἀκκομι οὐκ ἰδα τὰ χαρτία οπου με εταξες να μου τα στηλης και μιν διαλογησσης τιποτας

1713 - Ιανουαρίου 11

ο φηλο σας εσαατ εφεντης

στ. 12-14 ἀκκόμι --- ἐφέντης: αὐτὲς οἱ τελευταῖες ἀράδες εἶναι οἱ μόνες αὐτόγραφες τοῦ Ἑσάτ ἐφέντη, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀνορθόγραφες.

66. I. Matei, ὁ.π., σ. 284, σημ. 15.

67. V. Cândea, «Les intellectuels du Sud Est-Européen au XVIIe siècle», RESEE, τ. 8, 1970, σ. 667.

2

Τῷ σοφωτάτῳ λογιωτάτῳ, καὶ ἡμετέρων φίλων ἀρίστῳ, κυρίῳ Χρυσάνθῳ πατριάρχει Ἱερουσαλήμ, τὸν προσήκοντα χαιρετισμόν.

Ἔλαβον, ἀνδρῶν σοφώτατε καὶ φίλων ἐρασμιώτατε, τὸ φιλητικὸν αὐτῆς γράμμα, φιλοστόργως ἐπιδηλοῦν τὴν ἀμοιβαίαν ἀπόβροϊαν τῆς ἀμφοῖν ἡμῶν διακαοῦς διαθέσεως, ὡς καθὼς καὶ τὴν αὐτῆς ὑγείαν, ἣν ὡς ἐμοὶ οἰκεῖαν νομίζω ἀγαθόν. Ὑπὲρ μὲν τούτων ἐχάρην, ἐλυπήθην δὲ καὶ ἀναλόγως εἰς τὰς κινήσεις, καὶ τρικυμίας ὅπου ἐσάλευσαν κατ' αὐτῆς οἱ φιλοτάραχοι ἐχθροί, ὧν πάντων καὶ ποιεῖ, καὶ δείκτει ὑπερτέραν ὁ Θεὸς τὴν αὐτῆς ἀρετὴν. Εἶχα λάβει ὑπὲρ τούτων οὐκ ἄλυπον τὴν εἰδήσιν παρὰ τῶν αὐτόθι φίλων, οἱ ὅποιοι ἐν ταυτῷ μοῦ ἔδωσαν, ὡς θεραπείαν τῆς λύπης καὶ τὴν σταθερὰν ἐλπίδα τῆς νίκης, καθὼς καὶ συνέβη. Ὁ Θεὸς θέλει τὴν φυλάττει πάντοτε ἀνωτέραν παντὸς ἀνιανοῦ. Ὁ μουλᾶς ὁ υἱός μου τὴν χαιρετᾶ, καὶ ὡς ἀληθῶς οὐ παύεται νιπτόμενος, ἔστοντας καὶ εὐπορεῖ τοῦ παρ' αὐτῆς μήμματος. Ταῦτα, καὶ ὁ βίος αὐτῆς ὁ πᾶσιν ἡδιστος, εἴη μήκιστος, καὶ ἀπῆμων.

ἐκ τῆς Κωνσταντίνου Ἰανουαρίου 30 1713

Ὁ γράφων μετὰ πάσης αἰδοῦς
καὶ εὐλαβείας προσκυνᾷ, τὴν
μακαριότητά της, καὶ ταπεινῶς
ἀσπάζεται αὐτῆς τὰς χεῖρας.

ὁ εὐνούστατος αὐτῆς Ἑσᾶδ

διὰ σημεῖον φιλίας πέμπω αὐτῇ ἓνα κουτὶ ραχατουκουλκούμ

στ. 8 δείκτει: δεικνύει || στ. 12 ὁ υἱός μου: Ὁ γιὸς τοῦ Ἑσᾶτ, Mehmet Efendi, εἶναι γνωστός μαθηματικὸς καὶ συνέγραψε ἔργο γεωμετρικὸ || στ. 22 ραχατουκουλκούμ: λουκούμια.

3

Τῷ μακαριωτάτῳ προσφιλεστάτῳ καὶ ἀρίστῳ τῶν ἐμοὶ φίλων πατριάρχει Ἱερουσαλήμ, κυρίῳ Χρυσάνθῳ, μετὰ τὸν φιλικὸν ἀσπασμὸν πάντα ἐπεύχομαι τὰ καταθύμια.

Τὴν τιμίαν αὐτῆς ἐπιστολὴν ἔλαβον, καὶ ἐχάρην τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ὑγείαν καὶ εὐημερίαν, ἣν Κύριος ὁ Θεὸς διαφυλάττει καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἐπὶ μήκιστον. Τὰ γραφόμενα ἐκατάλαβα. Ὅρίζει πῶς ὁ φίλος ἦτον εἰς τὴν μακαριότητά της. Τοῦτο καὶ πριχοῦ νὰ ἔλθῃ ἡ ἐπιστολή της τὸ ἥξευρα, διότι καὶ ἐγὼ ἤμουν παρὼν μὲ τὸν νοῦν, πλὴν δὲν ἤμουν ὁρατὸς τοῖς αἰσθητοῖς ὑμῶν ὀφθαλμοῖς ὥσάν ὅπου ἤμουν μόνον μὲ τὴν ψυχὴν χωρὶς τοῦ σώματος, ἀόρατον οὖσαν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῦτο ἂς μὴ τὸ θαυμάσιον ἢ ἄκρα αὐ-

τῆς σύνεσις, διότι κατὰ ἀλήθειαν τῶν ἀληθινῶν φίλων αἱ ψυχαὶ τῷ τόπῳ δὲν χωρίζονται, μήτε μακρύνοντας. Τῆς δὲ μεταξὺ ἡμῶν ἀληθινῆς φιλίας σημεῖον εἶναι καὶ τὰ ἀντιπεμπόμενα γράμματα, τὰ ὅποια ὅσον εἶναι συχνότερα τοσοῦτον τὴν φιλίαν δεικνύουσιν θερμότεραν καὶ ἀκμάζουσιν. Ἐλαβον καὶ τὰ τζούτζια ἤγουν τὰ τετράδια, καὶ ἃς εἶναι εἰς εἰδησίην τῆς. Ταῦτα καὶ οἱ χρόνοι τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἴησαν θεόθεν πάμπολλοι καὶ πανευτυχεῖς.

αψιγ⁹ φεβρουαρίου 13

Καὶ ὁ γράψας Ἰάκωβος διδάσκαλος, δοῦλος αὐτῆς προσκυνεῖ τὴν μακαριότητά της καὶ τὴν ἀγίαν αὐτῆς δεξιὰν εὐλαβῶς ἀσπάζεται. Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

ἄκρος φίλος

Ἑσὰδ

στ. 15 τζούτζια: ἀπὸ τὸ τουρκικὸ cüz = τεῦχος, τετράδιο || στ. 19 Ἰάκωβος: ὁ Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος.

4

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε, καὶ τῶν φίλων μοι φίλτατε πατριάρχα Ἱερουσαλήμ κύριε Χρῦσανθε,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα προσφιλῶς χαιρετῶ καὶ ἡδέως προσαγορεύω, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ νὰ τὴν διαφυλάττῃ ὑγιαίνουσιν, καὶ εὐθιμῶσαν ἐν εὐημερίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος. Τὸ τίμιον τῆς γράμμα περιχαρῶς ἔλαβον, ἐπειδὴ ἀπέσεισέ μου συμβᾶσαν μοι τινὰ ἀθυμίαν καὶ εἰς χαρὰν μετέβαλε, καὶ υπερβαλλόντως ἐχάρην τὴν ἀγαθὴν καὶ ποθεινοτάτην ἐμοὶ ὑγείαν αὐτῆς, ἣν ὁ Θεὸς διαφυλάττει ἐπιμήκιστον. Τὰ γραφόμενα ἐκατάλαβα, δὲν ἔκαμνε χρεῖα ἔτζι ὀγλήγορα νὰ δώσης βάρος εἰς τὴν μακαριότητά της μὲ τὴν παροῦσαν μου ἐπιστολήν, ἐπειδὴ πάντοτε τὴν ἔχω παροῦσαν εἰς τὰ ὅμματα τοῦ νοός μου, καὶ τετυπωμένην εἰς τὴν καρδίαν μου, καὶ δύναμαι ἐν παντὶ καιρῷ καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα νὰ ἀνοίξω τὴν θύραν τῆς καρδίας καὶ νὰ τὴν βλέπω, μάλιστα ἀδιακόπως καὶ τὴν ὀρῶ, καὶ συνομιλῶ μετ' αὐτῆς τὰ ἡδέα τῆς ἀγάπης λόγια. Πλὴν τὸ χαρτὶ καὶ τὸ μελάνι ἔκαμαν δαβᾶν μὲ τοῦ λόγου μου, καὶ εἶπον ὅτι ἀλήθεια ἐσὺ τὴν βλέπεις μὲ τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμούς, ἀμὴ θέλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ τὴν ἰδοῦμεν. Καὶ ἔτζι μὲ ἐπηγαν εἰς τὸν κριτὴν τῶν φίλων καὶ τὸν ἔφορον τῶν φιλιῶν, καὶ ἐδιγκλέτισε τὸν δαβᾶν τοὺς καὶ ἔκαμε χούκμι νὰ γράψω. Ἐγὼ δὲ ἀηολογήθην, ὅτι κονδύλι δὲν ἔχω, καὶ νὰ γράψω δὲν ἠμπορῶ, ὁ κριτὴς ὅμως ὥρισεν, ὅτι ἂν ἐσὺ κονδύλι δὲν ἔχεις, βάλε ἄλλον νὰ γράψῃ. Καὶ λοιπὸν κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστοῦ τῆς φιλίας ἔγραψα τὴν παροῦσαν διὰ χειρὸς τοῦ διδασκάλου Ἰακουμῆ, ὅστις προσκυνεῖ τὴν μακαριότητά της καὶ εὐλαβῶς ἀσπάζε-

ται τὴν δεξιάν της. Τοὺς χαιρετισμοὺς ὅπου ἔγραψε νὰ ἀποδώσω ἐκ μέρους της τῷ φίλῳ ἀγῶ, τοὺς ἔγραψε καὶ τοὺς ἔστειλε, ἕως τῶρα βέβαια ἐνεχειρίσθησαν. Ἄς ἔχω πάλιν τίμιον γράμμα δηλωτικὸν τῆς ἀγαθῆς τηρῆς υἱείας, καὶ οἱ χρόνοι αὐτῆς εἴησαν ἀμύπολλοι καὶ ἀγαθοί.

αψιγ^ω μαρτίου 19
τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος ἄριστος, Ἑσάδ.

στ. 5 εὐθυμῶσαν: εὐθυμοῦσαν || στ. 15. δαβᾶν: τουρκ. dava = δίκη, ὑπόθεση || στ. 17 ἐδιγκλέτισε: τουρκ. dinlemek = ἀκούω || στ. 18 χούκμ: τουρκ. hükm = ἀπόφαση || στ. 22 Ἰακουμῆς: ὁ Ἰάκωβος Μάνος.

5

Μακαριώτατε, σοφώτατε, καὶ τῶν φίλων μοι ἐξαίρετε πατριάρχα Ἱερουσαλήμ κύριε Χρῦσανθε,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα χαιρετῶ, καὶ ἡδέως προσαγορεύω. Παρακαλῶ Κύριον τὸν Θεὸν νὰ τὴν διαφυλάττῃ ἐν υἱείᾳ καὶ εὐτυχίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος. Ἐγραψε μὲν καὶ προλαβόντως εἰς τὴν μακαριότητά της χαρακτηρίζοντας μὲ τὰ γράμματα τὴν πρὸς αὐτὴν γνησίαν φιλίαν καὶ πόθον ἔγκαρδον, ὑποπτεύομαι δὲ ἐκείνη μοι ἢ ἐπιστολὴ νὰ μὴν ἐνεχειρίσθῃ τῇ ὑμετέρᾳ μακαριότητι. Ἐστάλθῃ δὲ εἰς τὰς χεῖρας τῶν καπικεχαγιάδων τῆς Μολδοβλαχίας μέσα εἰς τὸν πλίκον τους, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἀγάπης ὑπερβλυζούσης αἰὲ ἐπρόσθεσα καὶ τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν, ἐπειδὴ αἱ ψυχαὶ τῶν φιλουμένων ἀμέσως ὥς αἰῶλοι ἀλλήλαις ἐντυγχάνουσι, καὶ ὅταν θέλουσι δύνανται ἀκωλύτως νὰ συνδιαλέγονται. Αἱ δὲ σωματικαὶ θεαί ὥσπερ δι' ἐσόπτρων διὰ τῶν γραμμάτων ἐνοπτρίζονται καὶ εἰ μὲν καὶ ἡ προλαβοῦσα ἐγκεχειρίσται χάρις τῷ Θεῷ τῷ φίλῳ τῷ πλεονάσαντι τὴν διὰ γραμμάτων ὁμιλίαν, εἰ δὲ ἐκείνη τῆς ἐγχειρίσεως ἐκπέπτωκε τὴν παροῦσαν καὶ ἀντ' ἐκείνης οὐκ οἶδα δέξεταί σου ἢ τιμία καὶ φίλη κεφαλὴ καὶ ἀμνημοσύνης ἡμᾶς οὐ μέμψεται, ἀλλ' οἷς ποθοῦμεν παρ' αὐτῆς γράμμασιν ἀμείψεται. Καὶ οἱ χρόνοι τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἴησαν πολλοὶ καὶ εὐτυχεῖς.

αψιγ^ω μαρτίου κθ'

τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος ἄριστος
Ἑσάδ.

6

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε πατριάρχα Ἱερουσαλήμ, τῶν φίλων μοι πάντων ἄριστε καὶ προσφιλέστατε,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα χαιρετῶ, καὶ ἡδέως προσαγορεύω δεόμενος Κυρίου Θεοῦ νὰ τὴν διαφυλάττῃ υἱαίνουσας, καὶ εὐθυμοῦσαν ἐν εὐημερίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος. Τὸ τίμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον προημερόθεν, καὶ ἐχάρην μὲν εὐθὺς τὴν ἀγαθὴν τῆς υἱείας. Κατόπι δέ, ἐπειδὴ ὁ κοινὸς φίλος ἐσημείωνεν εἰς τὸ πρὸς ἐμὲ αὐτοῦ γράμμα πὼς ἡ μακαριότης αὐτῆς νὰ ἦτον ὀλίγον ἀχαμνή, μὲ ἐκακοφάνη καὶ ἐλυπήθην, πλὴν πάλιν ἀκολούθως ἐσημείωνε πὼς ἐσάβδισε τὴν ἀχαμνοσύνην τῆς καὶ ἔγινε καλὰ καὶ αὖθις ἐχάρην, καὶ ἐδόξασα τὸν Θεὸν διὰ τὴν υἱείαν τῆς, ἣν καὶ ὁ Θεὸς διαφυλάττει ἀδιάπτωτον καὶ εἰς τὸ ἐπιμήκιστον. Διὰ τὸ μεχτούπι ὅπου ἐζήτησε πρὸς τὸν περιφανέστατον Σεῖσλάμεφέντην ἐπαρακάλεσα πολλὰ τὸν ἐνδοξότατον Ἰσμαήλεφέντην, ὅμως μετὰ ὥραν ἱκανὴν μὲ ἀπεκρίθη πὼς πολλὰ ἐσυλλογίσθη, καὶ δὲν τὸ ἤϋρεν εὐλογον, μάλιστα καὶ πολλὰ δύσκολον τὸν ἐφάνη νὰ γράψῃ περὶ αὐτῆς εἰς τὸν ρηθέντα. Μάλιστα ὅπου καὶ ἡ μακαριότης σου εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ ὁ υἱός του διὰ χάριν μου τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ γράψῃ πλὴν δὲν ἐκα[τα]πείσθη λέγοντας πὼς ὁ πατριάρχης τῆς Ἱερουσαλήμ φίλος μου εἶναι καὶ εἰς ἄλλην του συνδρομὴν εἶμαι πρόθυμος, αὐτὸ δὲ τὸ μεχτούπι πολλὰ μὲ φαίνεται δύσκολον καὶ ἄπρεπον. Ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν νὰ μὴν χρειασθοῦν τὰ τοιαῦτα γράμματα. Ἄς ἔχω δὲ τίμιόν τῆς γράμμα δηλωτικὸν τῆς ἀγαθῆς τῆς υἱείας καὶ παντὸς χρειώδους· οἱ δὲ χρόνοι τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶσαν πολλοὶ καὶ ἀγαθοί.

αψιγ^ω μαῖον ΙΗ

τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

φίλος γνησιώτατος

Ἑσάδ.

στ. 9 ἐσάβδισε: τουρκ. savmak = διώχνω || στ. 11 μεχτούπι: τουρκ. mektup = γράμμα || στ. 12 σεῖσλάμεφέντην: τουρκ. seyhülislam = ὁ μόνος ἔγκυρος ἐρμηνευτὴς τοῦ Κορανίου, ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος τῆς Πύλης.

7

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε πατριάρχα Ἱερουσαλήμ, τῶν φίλων μοι ἄριστε,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα χαιρετῶ, καὶ ἡδέως προσαγορεύω δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ νὰ διαφυλάττῃ αὐτὴν υἱαίνουσας, καὶ εὐθυμοῦσαν μετὰ μακροβιότητος ἐν εὐημερίᾳ διηνεκεῖ. Τὸ τίμιον αὐτῆς γράμμα λίαν ἀπὸ καρδίας ἐχάρην, καὶ ἐδόξασα τὸν Θεόν. Ἀργησα μὲν νὰ τὴν ἀποκριθῶ, ὅμως ἄς εἶναι βέβαιη πὼς πάντοτε τὴν ἔχω τυπωμένην εἰς τὴν διάνοιάν μου, καὶ εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ συνομιλῶ μετ' αὐτῆς διηνεκῶς. Ἐμαθον

πὼς θέλει νὰ ἀποδημήσῃ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν. Εἰ μὲν καὶ γνωρίζῃ, πὼς τὰ πράγματα τρέχουν εἰς καλὴν κατάστασιν, ἃς εἶναι καλὸν τῆς κατευόδιον, εἰ δὲ καὶ δὲν προγνωρίζῃ καλὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἀλλὰ ἀνωμαλίας, ἃς μὴν βιασθῇ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἐχει καὶ αὐτοῦ φίλους μὲ τοὺς ὁποίους θέλει ἐγλενδίζει. Ἀς ἔχω πάλιν τίμὸν τῆς γράμμα δηλωτικὸν τῆς ἀγαθῆς τῆς υἱείας καὶ οἱ χρόνοι αὐτῆς εἶσαν πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ

αψιγ⁹ αὐγούστον ιστ'

τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

φίλος ἄριστος

Ἑσάδ.

στ. 13 ἐγλενδίζει: τουρκ. eglenmek = διασκεδάζω.

8

Τοῦ σοφωτάτου Ἑσάδ ἐφέντη.

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παναγάθου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττει αὐτήν, ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Τὸ φιλικὸν αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ποθεινὴν μοι υἱεῖαν αὐτῆς Κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ὁ ποταμὸς ὁποῦ ὀρίζει ἡ ὑμέτερα μακαριότης ὅτι μεσιτεύει ἀναμεταξύ μας μᾶς χωρίζει κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὅχι παντελῶς κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ νὰ μὴν ἔγραψα τόσον καιρὸν εἰς ὑμέτερα μακαριότητι, δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἄλλο, παρὰ εἰς τὸ εἰλικρινὲς καὶ ἄδολον τῆς μεταξὺ ὑμῶν συνηθείας, ἡ ὁποία ἀναγκάζουσα νὰ ἔχω εἰς τὸν νοῦν μου ἐσφραγισμένον τὸν τύπον καὶ χαρακτῆρα τῆς, ὁποῦ μὲ ἀθανάτους καὶ ἀνεξάλειπτους χαρακτῆρας ἐχαρακτήρισε, καὶ ἀποῦσαν ὥς παρούσα τὴν φαντάζομαι, καὶ λέγοντας εἰς τὸν νοῦν μου, τί χρεῖα τοῦ ἐν γράμμασι λόγου, ὁποῦ ὁ προφορικὸς ἔχει τὸ κύρος, προσομιλῶ αὐτῆς πολλάκις καὶ τοῦτο ὅτι ἀληθὲς ἀναμφίβολον εἰς ἐκείνους ὁποῦ ὑπεῖκαν εἰς τοὺς θεσμοὺς τῆς φιλίας, ἐπειδὴ καὶ οἱ εἰλικρινεῖς φίλοι ὅσον κατὰ τὸ σῶμα ἀποσχοινίζονται, καὶ διαζεύγνυνται, τόσον συζεύγνυνται κατὰ τὴν ψυχὴν. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴν παρεξηγηθῇ ἡ πολυκαιρινὴ μου σιωπὴ, καὶ ἀποδοθῇ εἰς λήθην (ὃ μὴ γένοιτο) ἢ ἀμέλειαν, πολλάκις ἠθέλησα νὰ γράψω, καὶ προτοῦ νὰ λάβω τὸ σεβάσμιον γράμμα τῆς, ὅμως μὲ τὸ νὰ ἠκούετο, ὅτι εἶναι διὰ νὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία εἰς τὴν Πόλιν, μὲ ἐφάνη εὐλογον νὰ ἀναβάλω τὴν διὰ γραμμάτων ἐκ μέρους μου συνομιλίαν πεμπομένων εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ἐκ τῆς Ἀδριανοῦ εἰς τὴν Βλαχίαν. Ὅθεν εὐθὺς ὁποῦ θεῖα ἐδοκίμῃ ἐφθασεν εἰς τὴν Πόλιν, δὲν ἔλλειψα νὰ κάμω τὸ χρέος μου, καὶ φανερόντως τὰ σαφῆ, τὸ εἰλικρινὲς δηλαδὴ τῆς μεταξὺ ἡμῶν φιλίας, νὰ τὴν παρακαλέσω νὰ μὴν μὲ λείπουν συχνὰ γράμματα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος, ἐμφανιστικὰ τῆς ἐφε-

τῆς μοι ὑγείας αὐτῆς, ἥς τὰ ἔτη εἶησαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῇ.
 αψιγ' νοεμβρίου κθ' τῆς ὑμετέρας μακαριότητος.

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ λείπει τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα, ἀλλὰ τὸ προσθέτει στὴν ἀρχὴ ὁ ἴδιος ὁ Χρῦσανθος. Στὸ πίσω μέρος ἀκολουθοῦν 9 ἀράδες μὲ ἀραβικὴ γραφὴ, ὅπου ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἑσάτ.

9

Μακαριώτατε σοφώτατε καὶ σεβασμιώτατε δέσποτα,
 Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα φιλοφρόνως ἀσπάζομαι, καὶ ἀκριβῶς χαιρετῶ
 δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ, ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυ-
 μον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον
 καὶ διὰ τὴν ἀγαθὴν τῆς ὑγείαν Κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ὅρίζει ὅτι ἡ αἰτία
 τῆς ἀργοπορίας εἰς τὴν ἀπόκρισιν τοῦ προπεμφθέντος μοι γράμματος εἶναι
 μὲ τὸ νὰ μὴν ἠθέλησε νὰ μᾶς ἐνοχλῇ. Εἰς αὐτὸ ἃς ἠξεύρει ἡ μακαριότης
 αὐτῆς, πὼς ἂν εἰς ἄλλους φίλους τὰ παρὰ τῶν φίλων πεμπόμενα χαρακτη-
 ριστικὰ τῆς ὑγείας γράμματα, προξενοῦν πείραξιν καὶ ἐνόχλησιν, εἰς ἐμένα
 ὅμως τὸ ἐναντίον, τὰ γράμματα τῆς μακαριότητος αὐτῆς, ἀναδυναμώνουν
 τὸ σῶμα, ἀναζωπυροῦσι τὰ πνεύματα καὶ τῷ ἄλλῳ νοῖ, αὔλον τροφὴν ὑπο-
 χορηγοῦσι, καὶ εἰς αὐτὸ ἃς τύχω συγγνώμης, ἂν δὲν φυλάττω τοὺς θεσμοὺς
 τῆς φιλίας. Παραστήνοντάς μας προσέτι τὴν φιλικὴν αὐτῆς ἀντάμωσιν μὲ
 τὸν ἐκλαμπρότατον ἡγεμόνα, ὁρίζει ὅτι ἐκ τῆς συνομιλίας τῆς αὐτοῦ ὑψη-
 λότητος τῇ ὑμετέρα μακαριότητι προσγινομένη χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις εἶναι
 ὑπὲρ λόγον καὶ εὐνοίαν. Εἰς αὐτὸ οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν, ἠξεύροντας ὅτι
 τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ χαίρει, ἐχάρην δὲ εἰς τοῦτο ὅπου γράφουσα ἡ μακα-
 ριότης αὐτῆς ὅτι εἰς κάθε ἔθνος εἶναι τεταγμένοι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιστάται
 ἄγγελοι, ὁρίζει ὅτι ἐπεμψε κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς καὶ αἰσθητὸν ἄγγε-
 λον τὴν αὐτοῦ ὑψηλότητα. Ὑπερεχάρην δὲ ὅπου ἀνθ' ἑνὸς ἐδιπλασίασαν
 οἱ αἰσθητοὶ ἄγγελοι. Εἰς αὐτὸ δὲ ὅπου ὁρίζει ὅτι ἔχει σκοπὸν νὰ ἐπανακάμ-
 ψῃ πάλιν εἰς τὴν Βλαχίαν, διὰ κάποιας ὑποθέσεως τῆς ὅπου εἶχεν ἀφήσει
 ἐκεῖ ἀτελείωτας, δὲν ἔχομεν τι ἄλλο νὰ εἰπῶμεν, παρὰ ὅτι ἡ ὑμετέρα μα-
 καριότης ὅπου καὶ ἂν ἦναι, αἱ ὑποθέσεις τῆς πάντοτε πανταχοῦ κατευθύ-
 νονται καὶ κατευοδοῦνται ἀπὸ τὴν θείαν εὐσπλαχνίαν καὶ ἔλεος. Ὁ υἱὸς
 μου μουλᾶς ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν ὑμετέραν μακαριότητα, καὶ εὐχαριστεῖ διὰ
 τὸ μαντῆλι ὅπου τὸν ἔστειλε, καὶ παρακαλεῖ νὰ τὸν εὐχεται. Τοῦ ἁγίου Συλ-
 ληβρίας τὰ πτερὰ τῆς διανοίας τόσον τὰ ἐλέπτυνεν ἡ νηστεία, ὅπου τὸν ἔκα-
 με νὰ πετᾷ εἰς τὰ ὑψηλά, καὶ νὰ ὑπερφρονῇ τῶν ἀνθρωπίνων, ὅχι μὲ τὴν
 διὰ λόγων φιλονικεῖαν, ἀμὴ καὶ μὲ αὐτὴν τὴν σιωπὴν νικᾷ καὶ ἀποστομώνει
 μὲ ἓνα σχῆμα μυρίους ρήτορας. Εἰς τοῦτο ὅπου παρακαλεῖ νὰ μὴ τὴν εὐγά-
 λωμεν ἀπὸ τὸν νοῦν μας, καὶ θαυμαζόμεθα καὶ χαιρόμεθα. Θαυμαζόμεθα
 μὲν πῶς παρακαλεῖ εἰς πρᾶγμα ἀδύνατον, ὅπου ἂν θελήσωμεν νὰ κάμωμεν

τὸ ἐναντίον, καὶ νὰ τὴν εὐγάλωμεν ἀπὸ τὸν νοῦν μας, δὲν ἠμποροῦμεν, χαιρόμεθα δὲ ὅπου ἔχοντάς μας (ὡς φαίνεται) ἡ μακαριότης αὐτῆς εἰς ὑπόληψιν πὼς νὰ ἔχωμεν δύναμιν νὰ ἐνεργήσωμεν ὑπὲρ ἀνθρώπων. Μᾶς παρακαλεῖ νὰ μὴν κάμωμεν τὸ ἀδύνατον. Ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν ἡγούμενον τὰ ὅσα περιέχει τὸ πρὸς τὴν πανοσιότητά του τεφτέρι, καὶ εὐχαριστοῦμεν τὴν ὑμετέραν μακαριότητα. Τὰ χαιρόμεθα εἰς τὴν ἀγαθὴν τῆς υἱείαν, τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶψαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῇ.

αψιδ' μαρτίου κ'.

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος ἐξαίρετος

Ἐσατ ἐφέντης

Ἡ ὑπογραφή εἶναι μὲ ἄλλο χέρι ἀπὸ αὐτὸ τοῦ γραφέα, προφανῶς τοῦ ἴδιου τοῦ Ἐσατ.

10

Μακαριώτατε καὶ θεοσέβαστε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα χαιρετοῦμεν, καὶ φιλικῶς προσαγορεύομεν, δεόμενοι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ὑγιαίνουσαν καὶ εὐθυμοῦσαν μετὰ μακροβιότητος. Σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ποθεινοτάτην μοι υἱείαν τῆς Κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐλαβον ὁμοῦ καὶ τὸ δῶρον ὅπου μᾶς ἔστειλε, μὲ τὸ ὅποῖον εἰς τὴν ἀναφορὰν καὶ υἱείαν τῆς μακαριότητός της χαιρόμεθα. Διὰ δὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνον συνδρομὴν μας ὅπου ὀρίζει καὶ παρακαλεῖ νὰ μὴν λείπη, ἃς εἶναι βεβαία ὅτι εἰς πολλὰ μέρη ἀξιόλογα εἶπα πολλάκις κατὰ τὸ δυνατόν τὸ καλὸν του, καὶ ἐσύνδραμα μὲ λόγον εἰς ὅ, τι ἡδυνήθην, καὶ ἃς ἡζεύρει ὅτι κατὰ τὸ παρὸν ὀλίγον τοῦ βάρους ἐκουφίσθη. Τὸ δὲ πρὸς τὸν φίλον γράμμα μεταγλωττισθὲν τὸ ἐν χερίρῃσιν καὶ τὸ ἀνέγνωσε, καὶ ἐκατάλαβε καλῶς τὰ γραφόμενα, καὶ ἔκαμε καλῶς ἔγραψεν ἡ μακαριότης αὐτῆς, ἥς τὰ ἔτη εἶψαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῇ.

αψιδ' μαΐου κε'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος πρόθυμος

Ἐσατ ἐφέντης

στ. 11 φίλον: πρόκειται γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Βασσαράβα Βρανκοβάνο.

11

Μακαριώτατε καὶ θεοσέβαστε δέσποτα

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα φιλικῶς προσαγορεύω, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ἀγαθὴν τῆς υἱείαν, Κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐκατάλαβα καὶ τὰ ὅσα ὀρίζει ἡ μακα-

ριότης αὐτῆς. Τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ἀπὸ τὸν τόπον εἰς τὸν ὁποῖον ἦτον πρότερον, τὸν εὐγαλαν, καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἂν καλὰ αὐτὴ ἢ μετοίκησις νὰ ἔγινε κάποιας στενοχωρίας αἰτία εἰς τοῦ λόγου του, (καὶ καθὼς λέγουν) εἰς τὴν ἀρχὴν ὀλίγον νὰ ἐταλαιπωρήθη, ὅμως κατὰ τὸ παρὸν εὐρίσκεται εἰς ἄνεσιν, καὶ καλλίτερα ἀπὸ πρῶτα. Διὰ τὴν ὥραν λόγον τινὰς νὰ εἰπῇ ὑπὲρ αὐτοῦ εἶναι ἐπικίνδυνον διατὶ ἀκούεται, καὶ τώρα εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἐρεύνης τῶν κτημάτων καὶ χρημάτων, εἶναι ἄφλεκτοι. Ἐλεος ἀνίσως καὶ εἶναι διὰ νὰ τὸν γίνῃ κατόπι, ἢ ὄχι, εἶναι ἄδηλον. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἴησαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῆ.

αψιδ' Ἰουνίου κθ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος καὶ εἰς τοὺς ὀρισμοὺς

Ἐσατ ἐφέντης

στ. 6 τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον: τὸν Κωνσταντῖνο Βασσαράβα Βρανκοβάνο.

12

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμέτεραν μακαριότητα φιλικῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Σεβάσμιον γράμμα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος ἔλαβον, ἐξ οὗ τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ὑγίαν μαθὼν εὐχαριστηρίους ἀνέπεμψα τῷ σώζοντι καὶ διατηροῦντι αὐτὴν Θεῷ. Τὰ φλωρία ὅπου ἦτον εἰς τὸ γράμμα τὰ ἔδωσα τῷ υἱῷ μου μουλᾶ καὶ εὐχαριστῶντας τὴν προσήκουσαν προσαγόρευσιν ἀπονέμει τῇ ὑμέτερᾳ μακαριότητι, καὶ ἀπορεῖ εἰς τὶ δούλευσιν τῆς εὐρέθηκεν, ὅπου τόσον τὸν εὐεργετεῖ. Διὰ τοὺς φίλους της ἂν καλὰ καὶ ἦτον νὰ λυπηθῇ τινὰς, ὅμως ἐπειδὴ καὶ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ ἔτιζι ἦτον εὐχαριστοῦντες τὸ ὄνομά του πρέπει νὰ μὴν λυπούμεθα. Ἀπὸ κάποια ἐπιζήμια γράμματα προξενηθησομένην αὐτῇ ζημίαν, παρόντος ἐμοῦ μὲ κοινὴν συμβουλὴν ὁ ἀρχων δραγουμάνος τὴν ἐκυβέρνησε, χωρὶς νὰ ἀποφανῇ παντελῶς καὶ Θεοῦ εὐδοκούντος εἰς τὸ ἐξῆς κανένα αἴτιον λύπης δὲν θέλῃ συνέβῃ. Μόνον ἂς εἶναι μὲ σταθερὰν καὶ γενναίαν καρδίαν, καὶ ἂς μὴν ἐνοχλῇται. Ὁ φίλος της μουνετζήμπασης φιλικῶς καὶ ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν ὑμέτεραν μακαριότητα, καὶ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀναμφίβολον πὼς τὸ ἐρχόμενον ἔτος θέλει ἀκολουθήσει σελήνης καὶ ἡλίου ἐκλειψις, τὴν παρακαλεῖ νὰ στοχασθῇ εἰς τὸ βιβλίον της ἐπιμελῶς, πότε, καὶ τὶ ὥρα, καὶ πόσον θέλει συνέβῃ, καὶ πόσῃ ὥρᾳ θέλει βαστάζει, καὶ γράφοντάς το εἰς ἕναν καγιμέν, νὰ μὲ τὸ στείλῃ. Τὴν στέλνει καὶ δύο χοκάδες ματζούνι. Εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦτον νὰ πηγαίνῃ, ἂν δὲν ἐκίνησεν ἀκόμη, εὐρίσκω εὐλογον νὰ μὴν πηγαίνῃ καὶ πάλιν ὅ,τι εἶναι ὁ ὀρι-

σμός της, τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶσαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῆ.

αψιδ' αὐγούστου κθ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος γνήσιος

Ἐσάτ.

στ. 9 φίλους της: ἔχει προηγηθεῖ ἡ ἐκτέλεση τοῦ Βασσαράβα καὶ τῶν γιῶν του. Ἀκόμη ὁμοῦς φοβᾶται ὁ Ἐσάτ λογοκρισία στὰ γράμματα γι' αὐτὸ καὶ μιλάει ἀόριστα || στ. 12 δραγουμάνος: ὁ Ἰωάννης Μαυροκορδάτος || στ. 20 καγιμές: τουρκ. kaime = ἐπίσημο ἔγγραφο || στ. 22 νὰ μὴν πηγαῖν: τελικὰ ὁμοῦς ὁ Χρύσανθος πῆγε στὴ Μπογδανία, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὶς πρὸς Ἰωάννη Μαυροκορδάτο ἐπιστολές του.

13

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς χαιρετῶ, καὶ φιλικῶς προσαγορεύω, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, ὑγιᾶ, καὶ μακρόβιον, οὗ τῇ θείᾳ χάριτι μέχρι τοῦ παρόντος καὶ ἐγὼ ὑγιαίνω. Σεβάσιμους αὐτῆς γράμματα ἔλαβον καὶ διὰ τὴν πολυπόθητόν μοι υἱείαν της, ὑπερεχάρην. Ἐγνων καὶ τὰ ἐφεξῆς σημειούμενα, ὁμοίως καὶ τὰ γραφόμενα εἰς τὸ πρὸς τὸν ἄρχοντα κυρίτζη Δημητράκην Ἰουλιανὸν πιττάκιον, καὶ ἐχάρην. Ἡ μακαριότης αὐτῆς ἃς εἶναι βεβαία ὅτι ἡ ἀκραιβνῆς καὶ ἀκίβδηλος φιλία τέτοιας ρίζας ἐξάπλωσεν εἰς τὴν καθαρὰν μου καρδίαν, ὅπου κανένας ἄνεμος δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὰς ἀποσπάσῃ. Καὶ γνωρίζουσά με τοιοῦτον, καὶ ἡξέυρουσα ὅτι τῷ φιλοῦντι οὐδὲν τῆς τοῦ φιλουμένου υἱείας τερπνότερον, ἃς μὲ χαροποιεῖ μὲ συχνὰ σημαντικὰ τῆς πολυποθήτου μοι υἱείας της γράμματα. Ὁ ἐξαίρετός της φίλος ἀκριβῶς τὴν χαιρετᾷ. Τροφὴ τῆς γλώττης του εἶναι ἡ εὐφημία τῆς μακαριότητός της. Ἐλαβον ἐκεῖνο ὅπου μὲ ἔστειλε καὶ εὐχαριστῶ. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶσαν πολλὰ καὶ εὐτυχῆ.

αψιδ' ^ω δεκεμβρίου 16

Φίλος τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

Ἐσάτ.

14

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Φιλικὸν αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ἀγαθὴν της υἱείαν τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐγνων καὶ τὰ γραφόμενα. Πόσῃν χαρὰν προξενοῦν εἰς

τοῦ λόγου μου τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἐφετῆς μοι ὑγείας τῆς γράμματα δὲν εἶναι χρεῖα νὰ τὸ φανερώσω, ἐπειδὴ καὶ εἶμαι πληροφορημένος πῶς γνωρίζει καλὰ τὸ καθαρὸν καὶ ἄδολον τῆς φιλίας μου. Τὰ περὶ ἡμᾶς χάριτι Θεοῦ καλῶς ἔχουσι, καὶ τὸν ἄρχοντα δραγουμάνον ἅς τὸν γνωρίζει ἡ μακαριότης αὐτῆς ὡς καὶ πρότερον, καὶ περισσότερον θερμότατον αὐτῆς φίλον, καὶ εἰς τὰς τυχοῦσας τῆς χρεῖας χωρὶς ἀνάγκασιν κατὰ δύναμιν ὑπερασπιστήν. Ἄς εἶναι γνωστὸν αὐτῇ ὅτι ὁ κουδς μουλασῆς γράφοντας πρὸς τὸν μουνετζίμπαση ἐφένδην (ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν ὑμετέραν μακαριότητα) γράμμα, ἐγύρευσε φερμάνι διὰ τοὺς ἱερεῖς, τὸ ὁποῖον ἐζητήσαμεν ἀπὸ τὸν ἡγούμενόν της, καὶ εἶπε πῶς ἔχει δύο ἄρξια εἰς τὸ χέρι δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Τὰ εἶδα καὶ ἐγώ, καὶ μὲ ἄρεσαν, καὶ ἦτον νὰ δοθοῦν. Ὑστερότερα πάλιν συνομιλῶντας δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν μὲ τὸν ἡγούμενον, μὲ εἶπεν ὅτι ἐσυμβουλευθὴ μὲ τοὺς Φράγγους, καὶ δὲν εὗρέθη εὐλογον νὰ ἀναμοχλεύονται ὑποθέσεις εἰς αὐτὸν τὸν καιρόν, ὅθεν ἔμεινε τὸ πρᾶγμα ἔτσι. Κατόπι ὁμως θέλομεν ἐπιμεληθῇ, καὶ ἐλπίζομεν νὰ λάβῃ τέλος μὲ τὸ μααριφέτι τοῦ καημμεκάμη. Ἐλπίζω εἰς τὸν πανάγαθον Θεὸν νὰ ἀξιοθῶμεν μετ' οὐ πολὺ καὶ τῆς σωματικῆς ἐντεύξεως, ἐπειδὴ καὶ τοὺς ρωμαίους ὁποῦ ἐκίνησαν κατὰ τὸν Μωρέα εἰς τὸ Μπογάζ Χισαρί τοὺς ἐγύρισαν ὀπίσω, λέγοντες πῶς δὲν εἶναι φερμάνι διὰ λόγου τους. Ὁ υἱός μου μουλᾶς τὴν προσήκουσαν αὐτῇ μετ' εὐλαβείας προσαγόρευσιν ἀπονέμει. Παρακαλῶ νὰ μὴν με λείπουν τὰ φιλικὰ δηλωτικὰ τῆς ποθεινῆς μοι ὑγείας τῆς γράμματα, ἧς τὰ ἔτη εἶσαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῇ.

αψιστ^ω φευρουαρίου ζ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

φίλος Ἑσάτ

στ. 9 δραγουμάνον: τὸν Ἰωάννη Μαυροκορδάτο || στ. 12 κουδς μουλασῆς: ὁ μουλᾶς τῆς Ἱερουσαλὴμ || στ. 15 ἄρξια: τουρκ. arz = ἔκθεσις || στ. 20 μααριφέτι: τουρκ. marifet = ἰκανότητα, ἐπιδειξιότητα || στ. 21 καημμεκάμης: τουρκ. Kaymakam = τοποτηρητής || στ. 23 Μπογάζ Χισάρι = Boğaz Hisar.

15

Μακαριώτατε καὶ σεβασμιώτατε δέσποτα,

Τῇ ὑμετέρῃ μακαριότητι τὴν προσήκουσαν προσαγόρευσιν ἀπονέμω δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἀνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντός ἐναντίου. Σεβάσμιον γράμμα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος πρὸ ἡμερῶν ἔλαβον, ἐξ οὗ τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ὑγείαν μαθὼν, τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐγνων καὶ τὰ ἐφεξῆς γραφόμενα διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ῥωμαϊτῶν ῥωμαίων ἅς εἶναι γνωστὸν αὐτῇ, ὅτι ἐγινε καὶ κατόπι προσταγῇ διὰ νὰ σηκωθοῦν, ἀλλὰ μετὰ νὰ μὴν ἦτον σφοδρὰ καὶ βίαιος ἀπεσιωπῆθῃ παντάπα-

σιν, καὶ ἔμειναν οἱ μέιναντες, διὰ δὲ τὸν εἰς μετέπειτα σκοπὸν τῆς ὁποῦ ὀρίζει νὰ συνομιλήσωμεν, καὶ συμβουλευόμενοι μετὰ τοῦ ἄρχοντος δραγουμάνου νὰ τὴν γράψω, ἐκάμαμεν κατὰ τὸν ὀρισμὸν τῆς. Ὅθεν ἄς ἡξέυρει ὅτι ὁ λόγος τῆς ἐνδοξότητός του εἶναι νὰ κινήσῃ ἡ μακαριότης αὐτῆς πρὸς τὸν σεπτέμβριον καὶ νὰ πηγαίῃ. Ἐγὼ δὲ λέγω, καὶ συμβουλεύω νὰ κάμῃ οὕτως ἀνίσως καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη δὲν γίνουν πόλεμοι οἱ ὅποιοι γίνονται. Ἡ ὑμετέρα μακαριότης πάλιν μὲ τὴν συνετικωτάτην αὐτῆς φρόνησιν στοχαζομένη ἀκριβῶς τὸ πρᾶγμα, θέλει κινηθῇ καθὼς ὁ καιρὸς καὶ ἡ χρεία τὸ καλέσει. Ὁ ἐνδοξότατος ἀκριβὸς τῆς φίλος μουνετζήμπασης, καὶ ὁ υἱὸς μου μουλᾶς ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετοῦν τὴν ὑμετέραν μακαριότητα. Εὐχαριστῶ σὺν τῷ υἱῷ μου διὰ τὰ πρὸς ἡμᾶς φιλοδωρήματα, καὶ παρακαλῶ συνεχῇ τῆς γράμματα τῆς ὑπὲρ τι ἄλλο ποθεινοτάτης μοι ὑγείας τῆς δηλωτικά, νὰ μὴν μὲ λείπουν. Διὰ δὲ τὰ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἴησαν θεόθεν ἀμύπολλα καὶ πανευτυχῇ.

απιστ^ω ἀπριλίου ια΄

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος ἀκραιφνῆς

Ἐσάτ.

Ὁ γράφων δουλικῶς προσκυνῶ
τὴν ὑμετέραν μακαριότητα,
καὶ τὴν ἁγίαν αὐτῆς δεξιὰν
μετ' εὐλαβείας ἀσπάζομαι.

στ. 6 ρωμαϊτῶν: γρ. μωραϊτῶν || στ. 15 συνετικωτάτην: γρ. συνετωτάτην.

16

Μακαριώτατε, θεοσέβαστε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Ἐξέυροντας τὸ ἀκίβδηλον τῆς μεταξὺ ἡμῶν φιλίας, καὶ καταλαμβάνοντας ἀπὸ λόγου μου ὅτι καθὼς ἐγώ, ἔτζι καὶ ἡ ὑμετέρα μακαριότης φροντίζουσα τῆς ὑγείας μου, τὴν βαρυφαίνεται ὅταν δὲν λαμβάνῃ χαρακτηριστικά αὐτῆς γράμματα, δὲν ἔλειψα μὲ τὸ παρὸν νὰ προσφέρω τὸν φιλικόν μου χαιρετισμὸν τῇ φιλτάτῃ μοι ψυχῇ. Παρακαλῶ νὰ τύχω ἀγῶ τῶν αὐτῶν, ἀνίσως καὶ ἡ μακαριότης αὐτῆς ἀπὸ περισπασμούς, ἢ ἀπὸ περιστατικά καιροῦ δὲν θέλει νὰ γράφῃ, ἐγὼ ἀρκοῦμαι εἰς λακωνισμὸν καὶ εἰς γράμμα ἀπλοῦν μονοσύλλαβον, δηλωτικὸν τῆς ὑπὲρ πάντα ποθεινῆς μοι ὑγείας. Ὁ ἐνδοξότατος μουνετζήμπασης, καὶ ὁ υἱὸς

μου μουλᾶς ἀκριβῶς χαιρετοῦν τὴν ὑμετέραν μακαριότητα, ἥς τὰ ἔτη εἶησαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῆ.

απιστ^ο ἰουλίου στ΄

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος ἀκραιφνῆς

Ἐσάτ.

17

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε πατριάρχα τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ,
Τὴν μακαριότητά σου ἀκριβῶς χαιρετῶ, ἣν Κύριος ὁ Θεὸς διαφυλάττει
ὕγιαίνουσιν, καὶ εὐτυχοῦσαν καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Ἐγὼ χάριτι
Θεοῦ δι' εὐχῶν τῆς ὑγιαίνω, πρὸ πολλοῦ δὲν ἔλαβον ἄγιόν τῆς γράμμα νὰ
μάθω τὴν ὑγίαν τῆς καὶ μὲ κακοφαίνεται, ἐπειδὴ καὶ ἀγαπῶ νὰ μαθαίνω
τὴν ὑγίαν τῆς, ὅμως ἐγὼ δὲν ἔλειψα νὰ τὴν γράψω ὡς ἀκριβὸν μου φίλον,
καὶ νὰ φανερώσω τὴν ὑγίαν μου. Τὸ γνωρίζει καὶ ἡ μακαριότης τῆς πῶς
τὴν ἔχω ἐξαίρετον φίλον καὶ τὴν ἀγαπῶ ξεχωριστὴν ἀγάπην, καὶ ὁ πανά-
γαθος Θεὸς νὰ μὲ ἀξιῶσιν νὰ κάμω τὰς ἀμοιβὰς τῆς φιλίας, πλὴν τώρα
ἐπειδὴ μὲ ἕτερον τρόπον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δείξω σημεῖον φιλίας, τὴν
γράψω τὸ φιλικὸν γράμμα καὶ παρακαλῶ τὸν ἀφέντην Θεὸν νὰ τὴν περι-
σκέπη ἀπὸ παντὸς κακοῦ, καὶ νὰ τὴν ἀξιῶσιν νὰ ἔλθῃ ὑγιῆς νὰ τὴν ἀπο-
λαύσω καθὼς ἐπιθυμῶ καὶ τὴν ἐπαινῶ ὡς ἄνδρα σοφώτατον καθὼς τὴν
πρέπει. Ὁ υἱός μου καὶ τὰ ἄλλα μου παιδιὰ τὴν χαιρετοῦν. Ταῦτα φιλικῶς
ἐν συντομίᾳ καὶ οἱ χρόνοι τῆς εἶσαν πολλοὶ καὶ εὐτυχεῖς.

απιστ^ο ἰουνίου 22

Τῆς μακαριότητος φίλος ἐξαίρετος

Μουνετζήμασης

Αὕτη ἡ ἐπιστολὴ εἶναι τοῦ ἀρχιεπιστρονόμου, τὸν ὁποῖο ταυτίζουμε μὲ τὸν Ἀλῆ Ἐφέντη.

18

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τῇ ὑμετέρᾳ μακαριότητι τὴν προσήκουσαν προσαγόρευσιν καὶ φιλικὸν
ἀσπασμὸν ἀπονέμω, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττει
αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου, οὗ τῇ χάριτι
μέχρι τοῦ παρόντος ὑγιαίνω καὶ ἔγω. Σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ
διὰ τὴν ποθεινοτάτην μοι ὑγίαν τῆς κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐγνων καὶ
τὰ ἐφεξῆς γραφόμενα· πόσῃν ἡδονῇ λαμβάνω ἀπὸ τὰ σοφὰ δηλωτικὰ τῆς

ἐφετῆς μοι ὑγείας τῆς γράμματα ἡμπορεῖ νὰ τὸ γνωρίσῃ καθ' ἑνὸς ὁποῦ νοεῖ πόσον εὐφραίνεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸν λειμῶνα τῆς σοφίας ἀκωλύτως εἰσερχομένη, καὶ ἀφθόδως δρεπομένη τοὺς ἀρίστους καρπούς. Ἀλλὰ τοῦτο, καὶ ὅτι αἱ χρυσαὶ τῆς ἐπιστολαὶ καὶ τὰ κεκμηκότα μοι πνεύματα τὰ ἀναζωπυροῦν, καὶ τὰ ἀπλῶς πνεύματα τὰ μεταβάλλουσι εἰς ζωτικά, δὲν τὸ γράφω τῇ ὑμετέρᾳ σοφωτάτῃ μακαριότητι ὥς ἀγνοοῦσα, ἀλλὰ διὰ νὰ τὴν παρακινήσω εἰς συνεχεστέραν γραμμάτων συνομιλίαν. Ἄς εἶναι γνωστὸν αὐτῇ ὅτι εὐθὺς ὁποῦ ὁ νέφεσι τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν συσκιασθεὶς ἥλιος τῆς θείας εὐσπλαχνίας, τὰς προτέρας ἐπαφίεις ἀκτῖνας, συνεσκιασθὴ μὲν τὸ σκοτεινὸν φῶς, κατέλαβε δὲ τὴν οἰκουμένην χαρὰ παγκόσμιος, ἅτε δὴ ἐλευθερώθησαν ἀπηνοῦς καὶ θηριώδους τυράννου. Ἐγραψα τῷ κοινῷ καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλῳ ἄρχοντι μεγάλῳ δραγουμάνῳ νὰ ἐννοιασθῇ καὶ νὰ φροντίσῃ διὰ κάθε λογῆς ὑπόθεσίν της, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω πῶς οὕτω θέλει κάμει. Ὁ υἱός μου μουλᾶς τὴν μετ' εὐλαβείας αὐτῇ προσαγόρευσιν ἀπονέμει. Εὐχαριστῶ καὶ διὰ τὰ δῶρα, ὅμως ἐν ἀληθείᾳ δὲν γράφω τὸ συνηθισμένος, καὶ τί πειράζεται; Μόνον ἀληθινὰ τὴν παρακαλῶ νὰ μὴν πειράζεται ἕως τόσον, καὶ νὰ μὴν μὲ φορτώνει μὲ ἀλλεπάλληλα χρέη. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἴησαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῆ.

απιστ' σεπτεμβρίου κυ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος καὶ πρόθυμος εἰς τοὺς ὀρισμούς

Ἐσάτ.

Ὁ γραφεὺς δοῦλος τῆς Δράκος τὴν δεξιὰν αὐτῆς μεθ' ὅσης πλείστης εὐλαβείας ἀσπάζεται, ἦτον διὰ νὰ προσφέρῃ μὲ δουλικόν του γράμμα τὴν ἐδαφιαίαν του προσκύνησιν τῇ αὐτῆς μακαριότητι, ἀλλὰ τοῦτο μὲ τὸ νὰ μὴν θέλῃ νὰ τὴν πονοκεφαλίσῃ, τοῦτο δὲ μὲ τὸ νὰ βλέπῃ ἀλλόκοτα καὶ τρομαχτικὰ ὄνειρα διὰ τὸν κυρίτζη Δημητράκην, καὶ νὰ εἶναι τεθορυβημένος, δὲν ἔκαμε κατὰ τὸ παρὸν τὸ χρέος του.

στ. 16 ἐπαφίεις: γρ. ἐπαφεῖς || στ. 38 Δημητράκην: τὸ Δημήτριο Ἰουλιανό.

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετῶ δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἀνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ

ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Οὐ τῇ χάριτι μέχρι τοῦ παρόντος καὶ ἐγὼ ὑγιαί-
νω. Ἄν καλὰ καὶ τὰ ὁμμάτια νὰ ἔμειναν παραπονεμένα, μὴ ἰδόντα φιλικὸν
γράμμα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος, ὅμως ἀπὸ τὰ πρὸς τοὺς φίλους τῆς
γράμματα αὐτῆς τῆς ἀκοῆς ἡδυνθείσης μὲ τὰς καλὰς ἀγγελίας τῆς ποθεινο-
τάτης μοι ὑγείας καὶ τῆς εἰς Ἀδριανούπολιν ἀφίξεώς της εὐχαρίστησα τὸν
Θεόν, ὁ ὁποῖος νὰ τὴν διαφυλάττῃ πάντοτε ἀσινῇ, ἀβλαβῇ, καὶ ἀνεπηρέα-
στον, καὶ νὰ ἀξιώσῃ νὰ χαρῶμεν καὶ τὴν σωματικὴν της ἀπόλαυσιν. Τὰ
δὲ ἔτη αὐτῆς εἶψαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῇ.

απιστ^ω δεκεμβρίου κγ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος ἀκραιφνῆς καὶ εἰς τοὺς ὀρισμοὺς

Ἑσάτ.

Ἀκούσαντες πὺς ἀνταμώθη
καὶ μετὰ τὸν νέον αὐθέντην, ὑπερ-
μέτρως ἐχάρημεν.

Δουλικῶς προσκυνῶ τὴν ὑμετέραν μακαριότητα,
καὶ τὴν δεξιὰν αὐτῆς εὐλαβῶς ἀσπάζομαι. Τοὺς
ἐκ μέρους τῆς χαιρετισμοὺς τοὺς εἶπα τῷ ἐφέν-
τη, καὶ τὸν ἀνάγκασα νὰ μὴ γράψῃ καθὼς εἶναι
γραμμένον τὸ παρόν, ὅμως μὲ ἀπεκρίθη, γράφε καὶ μὴ σὲ μέλλει.

στ. 16 νέον αὐθέντην: νέος αὐθέντης τῆς Βλαχίας εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαυροκορδάτος,
ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου.

20

Σοφώτατε πατριάρχα Ἱεροσολύμων, ἡμέτερε προσφιλέστατε ἀκριβῶς χαι-
ρετοῦμέν σε.

Εἴης ἐν ὑγείᾳ καὶ εὐημερίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος.
Ἐδέχθημεν τοὺς χαιρετισμοὺς της ὅπου εἰς τὸ γράμμα τοῦ ἄρχοντος μεγά-
λου δραγουμάνου ἐσημεῖωνε. Δὲν λείπομεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ ἄρχοντος
μεγάλου δραγομάνου ὅπου νὰ συνευρισκώμεθα εἰς τὰς ὑποθέσεις της καὶ
συνεργοῦμεν διὰ τὸ καλὸν της. Καὶ ὁ πανάγαθος Θεὸς νὰ φέρῃ τὰς ὑποθέ-
σεις της δεξιὰ καὶ νὰ λάβουν καλὸν πέρας. Οἱ δὲ χρόνοι της εἶψαν θεόθεν
πολλοὶ καὶ ἀγαθοί:—

απιστ^ω δεκεμβρίου κζ'

ὑμέτερος εὖνους

Ἑσὰδ Ἐφέντης

21

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτήν, ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου, οὗ τῇ χάριτι μέχρι τοῦ παρόντος καὶ ἐγὼ ὑγιαίνω. Δύο σεβάσματα γράμματα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος περιχαρῶς ἔλαβον, ἐξ ὧν τὴν ἀγαθὴν καὶ περιπόθητή μοι ὑγείαν αὐτῆς μαθὼν, τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐγνων καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς σημειούμενα, ἐχάρην ὅπου διὰ τὰς λαμπράς αὐτῆς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα εἶναι εἰς εὐνοίαν τῶν πολυχρονίων αὐθεντῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀκουμπιζόμενος συμπεραίνω, ὅτι ὅχι μόνον δὲν θέλει δοκιμάσῃ κανένα βάρος καὶ ἐνόχλησιν ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πιστοῦ καὶ ἐπωφελοῦς τῆς φίλου, ἀλλὰ μάλιστα ὅτι τὸν φίλον τῆς ἡ πρός αὐτὸν φιλία τῆς μακαριότητός τῆς θέλει τὸν ζημιώσῃ.

Τόσον ἡ στέρησις τοῦ αὐθέντου Νικολάου βόδα, ὅσον καὶ ἡ αὐθεντία τοῦ ἐκλαμπροτάτου ἀδελφοῦ αὐτοῦ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅπου ἐλύπησαν τὴν ὑμετέραν μακαριότητα, ἐλύπησαν καὶ τοῦ λόγου μου, καὶ σχεδὸν μὲ κατεδάφισαν ἀλλὰ μὲ ὅλον τοῦτο ὁ ἐκλαμπρότατος Ἰωάννης βόδας ἄλλο δὲν ἤμπορεσε νὰ κάμῃ διότι μὲ τοῦ ὀφφικίου του τὸ εἰσόδημα, τῶν ἐξόδων του ἡ χρεία δὲν ἀνεπληροῦτο. Ἄν κάμῃ χρεία νὰ ὀρίσῃ ἡ μακαριότης αὐτῆς εἰς Βλαχίαν, εὐρίσκω εὐλογον καὶ ἀναγκάζω, μὲ κάθε λογῆς τρόπον νὰ τὴν παραβλέψῃ, διατὶ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ὀφελείας νὰ στέργῃ τινὰς τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ζημίας, δὲν εἶναι καλόν, καὶ ὁ παγεμὸς αὐτῆς εἰς τὰ ἐκεῖσε, πὼς εἶναι ἀπὸ τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα εἶναι φανερόν.

Ὁ πηγεμὸς τοῦ ἐκλαμπροτάτου Ἰωάννου βόδα εἰς Βουκουρέστιον, δὲν μοι ἀρέσει, διότι φοβοῦμαι μήπως ἀπατηθῇ, ὥς ὁ ἄλλος καὶ κινδυνεύσῃ. Ἡ ἐκλαμπρότης αὐτοῦ ὅτι ἐμετανόησεν ὅπου δὲν ἐπῆρε μαζὶ τὴν μακαριότητά τῆς, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅμως ἀπὸ τὸ νὰ μετανοήσῃ ἡ μακαριότης αὐτῆς, τὸ νὰ μετανοῇ ἡ ὑψηλότης του, τὸ κρίνω ὀφελιμώτερον αὐτῇ. Ὁ υἱός μου μουλᾶς, καὶ ὁ ἐνδοξότατος μουνετζήμπασης ἐφέντης (ὁ ὁποῖος καὶ ὑπερευχαριστεῖ διὰ τὸν κόπον τῆς) ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς [χαιρε]τοῦσι, καὶ ὁ θερμότατος καὶ πιστότατος δοῦλος τῆς γραφεύς μου, δουλικῶς προσκυνᾷ τὴν ὑμετέραν σοφωτάτην μακαριότητα, καὶ τὴν ἀγίαν αὐτῆς δεξιὰν εὐλαβῶς ἀσπαζόμενος, αἰτεῖ συγγνώμην διὰ τε τὴν τόλμην, καὶ τὸ πλῆθος τῶν βαρβαρισμῶν. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας θεοφρουρήτου μακαριότητος εἴησαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῇ.

αψιζ´ ἰανουαρίου κγ´

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος πιστὸς

Ἐσατ.

*"Όσον νὰ τύχωμεν τῆς σωματικῆς
ἐντεύξεως ἢ διὰ γραμμάτων συνομιλία
παρακαλῶ νὰ μὴν λείψῃ.*

στ. 13 ἢ στέργεις: ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος εἶχε αἰχμαλωτιστεῖ ἀπὸ τοὺς Αὐστρια-
κοὺς καὶ ἐξορίστηκε στὸ Σιβίριο τῆς Τρανσυλβανίας μέχρι τὸ 1718 || στ. 24 ὁ ἄλλος:
ὁ Κωνσταντῖνος Βρανκοβάνος.

Πηνελόπη Στάθη